

2018-19

Dr.Vilas Sadaphal

Political-science

**Book is in
Marathi
followed
Information
is in Marathi**

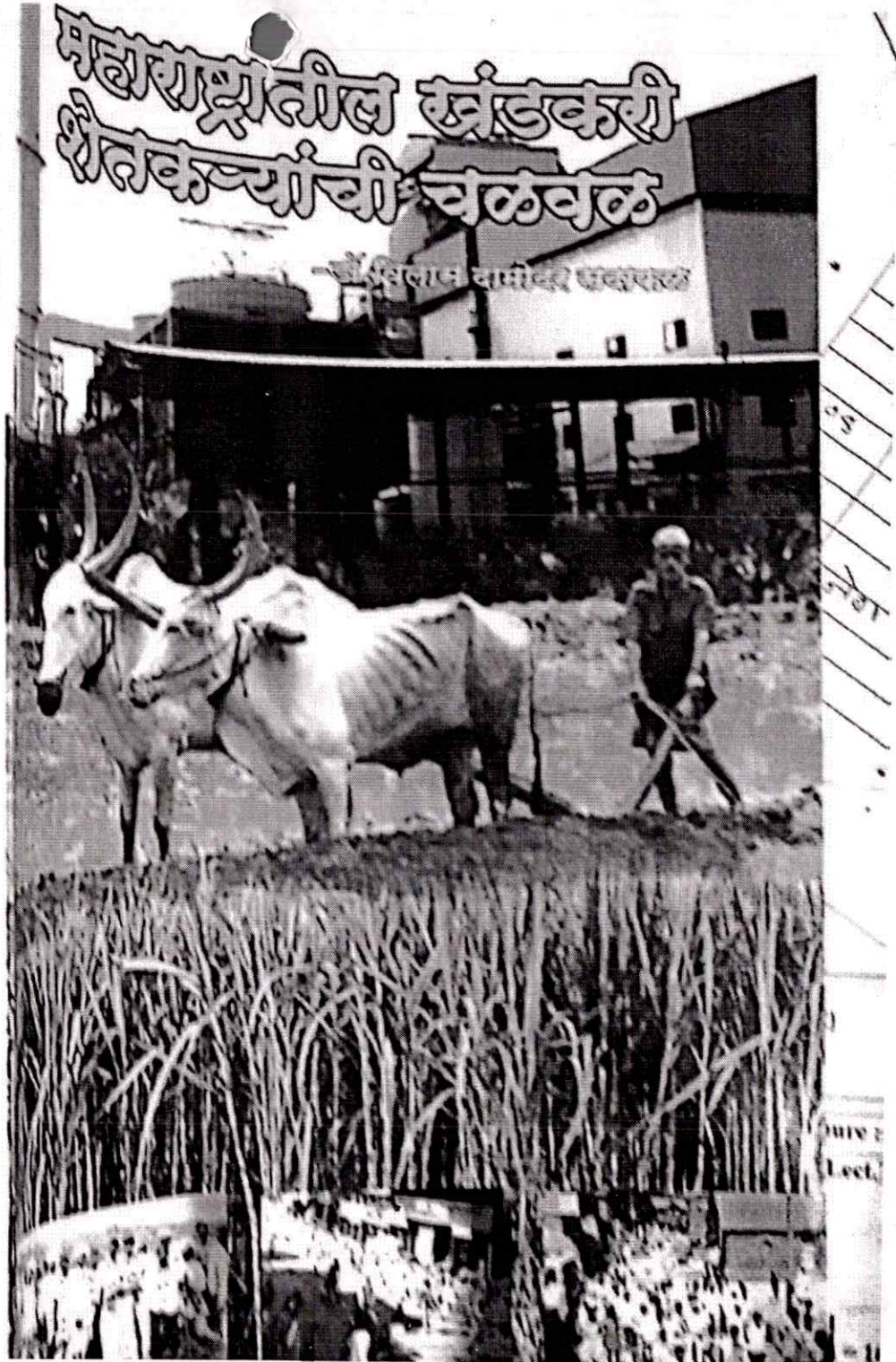
डॉ. विलास सदाफळ
एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी.
रयत शिक्षण संस्थेचे
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय,
औंधगाव, पुणे

- ✽ उपप्राचार्य म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालयात कार्यरत.
- ✽ सहयोगी प्राध्यापक व राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत.
- ✽ अध्यापनाचा २८ वर्षांचा अनुभव - पदवी व पदव्युत्तर
- ✽ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये संशोधन पेपर प्रसिद्ध
- ✽ अखिल भारतीय राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषदेचे आजीव सदस्य
- ✽ नेहरू युवा केंद्र, पुणे यांचेकडून सामाजिक कार्याबद्दल गौरव.
- ✽ सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाकडून राष्ट्रीय सेवा योजना उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी पुरस्कार.
- ✽ अनेक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात सक्रीय सहभाग.
- ✽ राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय चर्चासत्रांचे आयोजनात सहभाग.
- ✽ पुणे महानगरपालिकेकडून आदर्श शिक्षक म्हणून गौरव.

शब्दवैभव प्रकाशन

महाराष्ट्रातील खंडकरी शेतकऱ्यांची चळवळ - डॉ. विलास सदाफळ

महाराष्ट्रातील खंडकरी शेतकऱ्यांची चळवळ
Maharashtratil Khandkari Shetkaryanchi Chalval

सर्व हक्क : डॉ. सदाफळ विलास दामोदर
पत्ता : २, गंगा हाईट्स, आशियाना पार्क, बाणेर, पुणे-४११०६७
भ्रमणध्वनी : ९४२१०५३७५१

प्रकाशक :

ज्योत्स्ना मोरेश्वर नेरकर

शब्दवैभव प्रकाशन,

शॉप न. २१५, महालक्ष्मी मेट्रो स्क्वेअर, जोगेश्वरी लेन ४,

बुधवार पेठ, पुणे - ४११००२

भ्रमणध्वनी : ७३५०८८४८६१/८८५५८९०३०७

अक्षरजुळणी/मुद्रक :

मोरेश्वर संतोष नेरकर

शब्दवैभव प्रकाशन, पुणे

भ्रमणध्वनी : ८८५५८९०३०६/०७

मुखपृष्ठ : तुषार निवंडीकर

प्रथमावृत्ती : २६ नोव्हेंबर २०१८

मूल्य : ३०० रूपये मात्र

मनोगत

भारतात स्वातंत्र्यपूर्व काळात व स्वातंत्र्योत्तर काळात अनेक सामाजिक व राजकीय चळवळी झालेल्या आहेत. पुरोगामी महाराष्ट्र हाही त्याला अपवाद नाही. महाराष्ट्राला तर अशा चळवळींची थोर परंपरा आहे. या परंपरेनुसार स्वातंत्र्योत्तर काळात अनेक चळवळी उदयाला आल्या. त्यामध्ये प्रामुख्याने दलित चळवळ, स्त्री मुक्ती चळवळ, आदिवासींच्या जल, जंगल आणि जमिनीविषयीच्या चळवळी, संघटीत व असंघटीत कामगारांच्या चळवळी, भूमीहीनांच्या चळवळी, शेतकरी व शेतमजुरांच्या चळवळी, संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ या आणि या सारख्या विविध चळवळी उदयाला आल्या. या चळवळींचा विचार करता शेतीप्रधान असलेल्या भारतातील आणि पर्यायाने महाराष्ट्रातील सर्वांचा पोशिंदा असणारा शेतकरी हतबल झालेला दिसून येतो. शेतीचे सातत्याने तुकडे पडत चालले आहेत, असलेल्या शेतीला पाणी नाही, पाणी असेल तर बीज नाही, विकासाच्या नावाखाली शेतकऱ्यांच्या जमिनी काढून घेतल्या जात आहेत, या सर्वांतून शेतीतून पिकविलेल्या उत्पादनाला रास्त भाव नाही. अशी ही शेतकऱ्यांची शोचनीय अवस्था मला सातत्याने अस्वस्थ करित होती. या सर्व गोष्टींचा विचार करता शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांना डोळ्यासमोर ठेवून काही अभ्यास करावा, संशोधन करावे या हेतूने मी "महाराष्ट्रातील खंडकरी शेतकरी चळवळीचा अभ्यास" हा विषय संशोधनासाठी निवडला. सुमारे पाच वर्षे सातत्याने संशोधन करून डॉ. शरद घोडके यांच्या मार्गदर्शनाखाली हे संशोधन पूर्ण केले. सदर संशोधन प्रबंध सावित्रीबाई फुले, पुणे विद्यापीठास राज्यशास्त्र विषयांतर्गत पीएच.डी. पदवीसाठी सादर केला. सदर प्रबंध मान्य होऊन मला एप्रिल २०१६ मध्ये सावित्रीबाई फुले, पुणे विद्यापीठाची पीएच.डी. पदवी प्राप्त झाली.

महाराष्ट्रातील खंडकरी शेतकऱ्यांचा प्रश्न घेऊन सदर संशोधन आकाराला आले. अनेक अभ्यासक, संशोधक, खंडकरी शेतकरी, शेतकरी नेते यांच्या

Prof Dr.Suhas Nimbalkar

Commerce

INCOME TAX

(Assessment Year 2019-20)

T.Y.B.Com

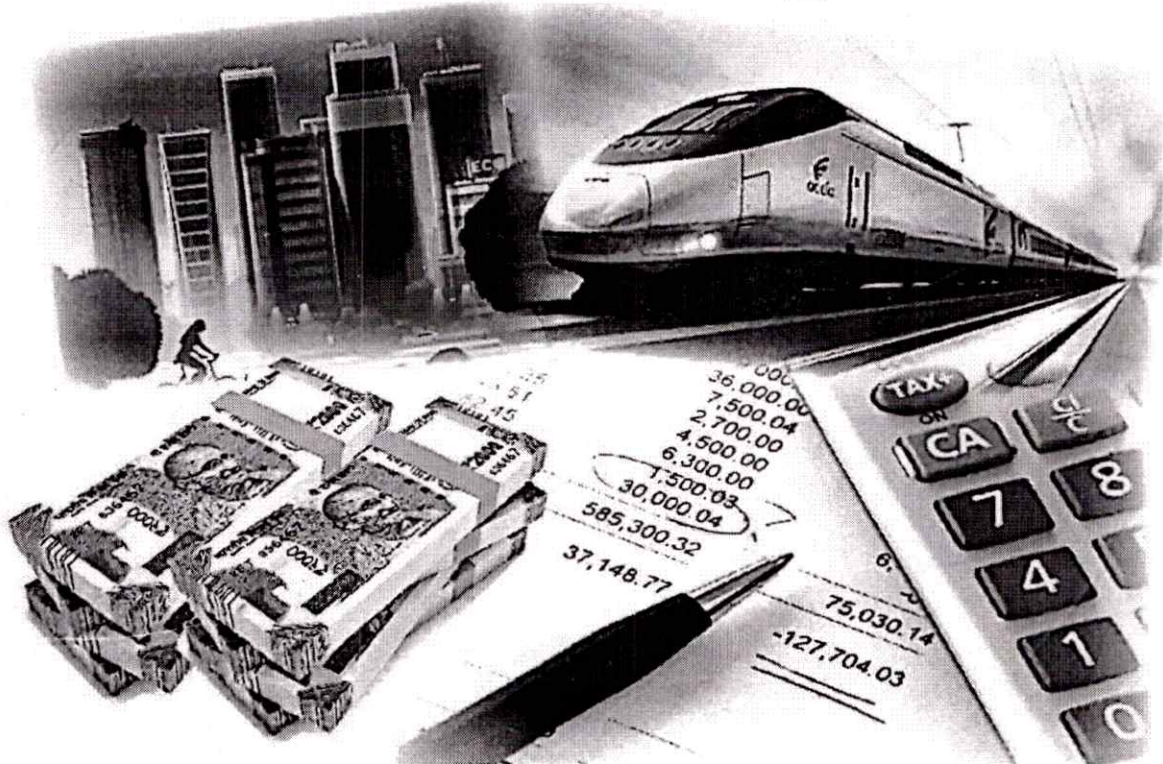
◆ DR. SUDHIR S. BORATE

◆ DR. SUHAS A. NIMBALKAR

◆ PROF. THOMSON VARGHESE

◆ CA. AKSHAY S. ATTAL

As Per New Syllabus June 2015

◆ Specifications of Book ◆

- ◆ As per the latest amendments of Finance Act (A.Y. 2019-20) ◆
- ◆ From the year Apr. 2014 to Oct. 2018 Question Papers with Solution ◆
- ◆ Simple Language and Techniques, Charts ◆
- ◆ Also Useful for B. B. A, M. B. A., M.Com. & D.T.L. Courses ◆

Suvichar Prakashan Mandal Pune

Text Book on : Income Tax (T.Y.B.Com)

First Edition : October 2016
Second Edition : October 2017
Thlrd Edltion : October 2018

© : With the Authors

ISBN: 978-81-936785-1-0

Published By:
Suvichar Prakashan Mandal Pune
461/4 Sadashiv Peth, Tilak Road, Pune- 411 030
Contact no: 9422656020

Printed By:
Suvichar Prakashan Mandal Pune
461/4 Sadashiv Peth, Tilak Road, Pune- 411 030

For purchase Contact no: 9422656020/ 8999064695

Cover Design by : Kalpana Multitech
Type Setting by : Mahendra Darekar & Vishal Borate,
Mob. No. 9028756124

Price : ₹ 300/-

The text of this publication, or any part thereof, should not be reproduced or transmitted in any form or stored in any computer storage system or device for distribution including photocopy, recording, typing, or information retrieval system or reproduced on any disc., tape, performed media or other information storage device etc. without the written permission of Authors with whom the rights are revised. Breach of this condition is liable for legal action.

Every effort has been made to avoid errors or omissions in this book. In spite of this, errors may have crept in any mistake, error or discrepancy so noted and shall be brought to our notice shall be taken care of in the next edition. It is notified that neither the publisher nor the author or seller shall be responsible for any loss of action to any one, of any kind, in any manner, therefrom.

**Our commerce Textbooks Written according to new
Syllabus Revised by Savitribai Phule Pune University**

Financial Accounting (F.Y.B.Com.)
Prof. P. K. Shah

Corporate Accounting (S.Y.B.Com.)
Prof. P. K. Shah
Dr. Devendra Bhawe

Advanced Accounting (T.Y.B.Com.)
Prof. P. K. Shah

Auditing (T.Y.B.Com.)
Dr. A.M. Puranik
Dr. Devendra. Bhawe

Income Tax (T.Y.B.Com.)
Dr. Sudhir S Borate
Dr. Suhas A. Nimbalkar
Prof. Thomson Varghese
CA. Akshay S. Attal

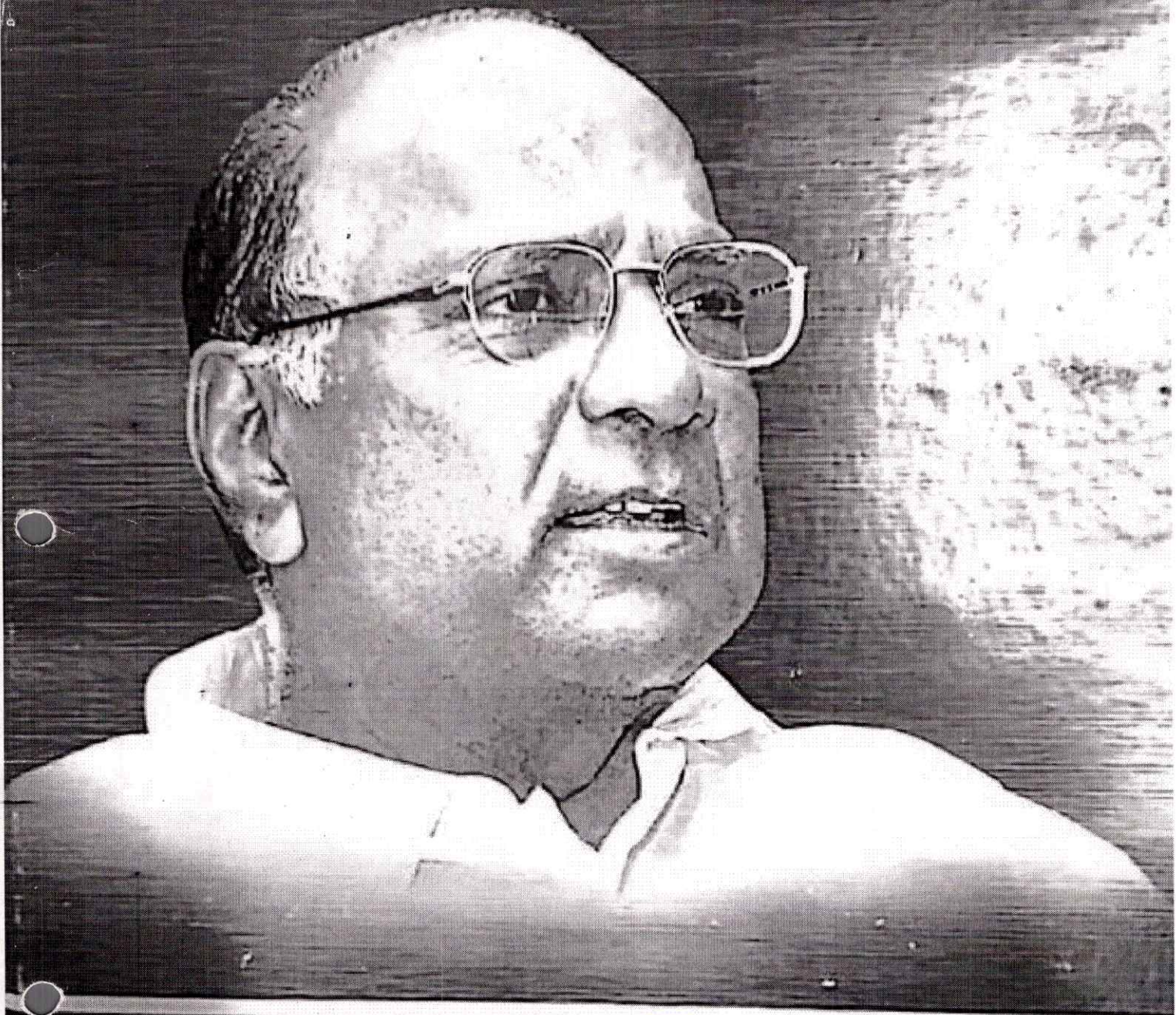

For Purchase of above books-
Suvichar Prakashan Mandal Pune
Contact nos : 9422656020/ 8999064695

**Chapters
in
Books**

Prof Dr. Sanjay Nagarkar

Marathi

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवार साहेब

संपादक : प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

३७. देशाचे पुरोगामी नेते - प्रा. मयूर गायकवाड २२७
३८. पवारसाहेब: एक प्रभावशाली व्यक्तिमत्त्व - सौ. अंजना शिंदे २३१
३९. मराठी भाषा, साहित्य व कलाविषयक जाणता राजा - डॉ. पांडुरंग भोसले २३५
४०. लोकनेते मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. मारोती कांबळे २३७
४१. जनसामान्यांचा सर्वमान्य नेता - डॉ. महालिंग डोंगरे २४१
४२. अष्टावधानी व्यक्तिमत्त्व - डॉ. संजय नगरकर २४२
४३. सामाजिक, राजकीय, क्षेत्रातील एक युगपुरुष - विक्रम कदम २४८
४४. लोकनेते शरदराव पवार' चरित्रग्रंथाची आशयवैविध्यता व भाषाशैली - डॉ. सुभाष आहेर २५१
४५. 'लोकनेता :शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुखदेव कोल्हे २५७
४६. 'लोकनेते शरदरावजी पवार' या ग्रंथाचे एक अवलोकन आणि आकलन - प्रा. संतोष पवार २६७
४७. मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे सामाजिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. एल. पी. तांबे २७१
४८. स्त्री स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा - डॉ. रेश्मा दिवेकर २७५
४९. शरद पवार- एक झंझावात - सचिन कोकाटे २७९
५०. शरद पवार यांचे कृषिविषयक धोरण - डॉ. मनीषा बटवाल (कोल्हे) २८१
५१. लोकनेते मा. शरदरावजी पवारसाहेब यांचे महिला सक्षमीकरणाचे धोरण - प्रा. सौ. सरोज पांढरबळे २८६
५२. भटक्या विमुक्तांचे उद्गाते मा. शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुप्रिया पवार २९०
५३. शरद पवार: एक पुरोगामी नेतृत्व- - डॉ. राजेंद्र खंदारे २९४
५४. लोकनेते मा.शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - डॉ. अतुल चौरै २९८
५५. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचा महिलाविषयक दृष्टिकोन - प्रा. चिंतामण धिंदळे
- डॉ. बाबासाहेब शेंडगे

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवारसाहेब

Drashte Loknete

Sharad Pawarsaheb

ISBN : 978-93-88671-06-4

© जयश्री बुरुंगले

- संपादक मंडळ -

प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

डॉ. प्रभंजन चव्हाण

डॉ. पांडुरंग भोसले

डॉ. संजय मेस्त्री

डॉ. संजय नगरकर

डॉ. सोनू लांडे

डॉ. वैशाली पाटील

प्रा. नम्रता मेस्त्री

(या पुस्तकातील लेखांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.)

- प्रकाशक -

स्कायलाईट प्रकाशन,

कोंढवा खुर्द, पुणे-४८

मो. ९८९०९१६००५

- मुखपृष्ठ -

विनायक संकपाळ

- मुद्रक -

श्री गजानन प्रेस, सातारा

- मूल्य -

रु. २००/-

४२. अष्टावधानी व्यक्तिमत्त्व

-डॉ. संजय नागरकर

'चर-चरित-चरित्र' ही 'चरित्र' या शब्दाची अर्थोत्पत्ती असून, चरित्रातील 'व्यक्ती' ही ज्यावेळी साहित्याचा विषय होते, त्यावेळीच 'चरित्र' या साहित्यप्रकारची चाहूल लागलेली असते. प्राचीन काळापासून हा साहित्यप्रकार अनेकांनी अनेक प्रकारे हाताळला. कधी गद्य स्वरूपात तर कधी पद्य स्वरूपात. विशिष्ट काळाच्या क्षितिजाच्या ज्या ज्या व्यक्तींनी आपल्या कार्यकर्तृत्वाचा, विचारांचा, तत्त्वज्ञानाचा ठसा उमटविला, त्या-त्या व्यक्ती चरित्राचा विषय झाल्या. जसे महाइभटांनी चक्रधर स्वामींच्या जीवनचरित्राचा वेध घेताना 'लीळाचरित्र' हे मराठीतील पहिले गद्य चरित्र, तर संत नामदेवांनी ज्ञानेश्वरादी भावंडांच्या विशेषतः संत ज्ञानेश्वरांच्या समाधी अवस्थेवेळी भावभक्तिने 'आदि - तीर्थावळी - समाधी' सारखे पहिले पद्यचरित्र साकार केले. महिपतीबुवा ताह्यवादाकर, अनेक बखरकार यांनी कोणत्या ना कोणत्या प्रेरणेने चरित्रवजा लेखन केले. परंतु एक साहित्यप्रकार म्हणून त्यास अधिमान्यता व स्वतंत्रपण प्राप्त झाले ते इंग्रजांच्या आगमनानंतर आलेल्या Biography या प्रकाराच्या प्रभावातूनच. राजकीय, सामाजिक, वैज्ञानिक, धार्मिक, औद्योगिक, साहित्यिक, क्रीडा अशा नानाविध क्षेत्रातल्या व्यक्तींच्या जीवनाचा वेध घेणारी अनेक चरित्रे त्यानंतर जाणीपूर्वक लिहिली जाऊ लागली. खरे तर चरित्र हा प्रकार अ.म. जोशी म्हणतात त्याप्रमाणे, " चरित्रकार चरित्र विषयाच्या बाह्य जीवनाकडून आंतर जीवनाकडे जाण्याचा प्रयत्न करतो, म्हणजे त्याच्या जीवनातील विविध प्रसंगांवरून त्याच्या स्वभावावर किंवा मनःप्रवृत्तीवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करतो". असा माणसाच्या अंतरंगासह बाह्यरूपाचा पट मांडणे हा चरित्रकाराचा उद्देश असतो. परंतु बरीचशी चरित्रे ही सोलीव स्वरूपात लिहिली जातातच असे नाही. गुणगौरवाचाच अतिरेकी वापर केला जातो. खरे तर चरित्रकार हा समीक्षक असतो. अत्यंत अलिप्ततेने त्याने चरित्रनायकाच्या जीवन प्रवासाचा आलेख मांडला पाहिजे. काही चरित्रनायक याबाबतीत अपवाद आहेत असे म्हणावे लागेल. त्यापैकी एक म्हणजे मा. खा. शरदचंद्रजी पवार होत. त्यांच्या चरित्रपर ग्रंथांचा धांडोळा घेतल्यानंतर वाङ्मयीन व वाङ्मयबाह्य वैशिष्ट्ये पुढे येतात, त्यांचा लेखाजोखा या शोधनिबंधात मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

शरदचंद्रजी पवार यांच्यावरील चरित्रात्मक ग्रंथसंपदा
आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास लिहिला जात असताना 'शरद पवार' हा

म्हणजे उल्लेख केल्याशिवाय तो इतिहास पूर्णत्वास जाऊच शकणार नाही.

" गुंणी रंगात साऱ्या
रंग माझा वेगळा
गुंनुनी गुंत्यात साऱ्या
पाव माझा मोकळा "

हा सुरेश भटांच्या काव्यपंक्तींची आठवण त्यांच्या चरित्रात्मक लेखनाचा वेध घेताना होते. त्यांच्या स्वलिखित आत्मचरित्राची तिसरी आवृत्ती 'लोक माझे सांगाती' ह्या नावाने लवकरच राजहंस प्रकाशन संस्थेने प्रकाशित केली आहे. तत्पूर्वी अनेकांच्या आस्थेचा, गौरवाचा विषय झालेले शरदचंद्रजी पवार हे गेल्या पन्नास वर्षांतील सर्वाधिक बहुचर्चित व्यक्तिमत्त्व आहे. नुकताच त्यांचा अमृतमहोत्सवी वाढदिवस सन्देश साजरा झाला, तेव्हा याची प्रचिती आली. खरे तर अनेक पत्रकार, टीकाकार व पुरस्कर्ते यांनी कधी वृत्तपत्रातून तर कधी नियतकालिकांमधून त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर प्रकाश टाकणारे स्फुट चरित्रलेख लिहिले. तर काहींनी ग्रंथरूपाने त्यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकला. त्यात 'आम्ही पाहिलेले शरद पवार' (मंरा. अरुण जेवंते), 'महाराष्ट्र : एक दृष्टिकोन' शरद पवार. (संपादक दादासाहेब रुपवंते), 'यशवंतराव ते बिलासराव' (मधुकर भावे), 'भावलेली माणस' (अॅड. रायसाहेब शिंदे), 'मला माहित असलेले शरद पवार', महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री (सोपान गाडे), 'शरद पवार ... महासागर' इ. ग्रंथांचा आधार माे घेतलेला आहे.

सत्यशोधकी चारसा व शरद पवारांचे पुरोगामीत्व

सातारा जिल्ह्यातील नानावळ मूळ गाव असलेल्या व सत्यशोधकी चारसा पुढे चालविणाऱ्या गोविंदराव व शारदाबाई या दांपत्यांच्या संसारवेत्तींवर उमललेले एक फूल म्हणजे शरदरावजी पवार होत. काटेबाडी सारख्या दुष्काळग्रस्त भागात स्थलांतरित झालेल्या पवार कुटुंबाने कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा सहवास अनुभवला. गोविंदरावांनी कर्मवीरांच्या साहाय्याने बारामती येथे शाहू हायस्कूल स्थापन केले. स्वतः पवार साहेबांनी या शाळेत काही काळ शिक्षण घेतले. बंधू वसंतराव शे.का.प. पक्षाचे कार्य करीत. हाच वारसा लाभलेल्या शरद पवारांनी आजीवन पुरोगामीत्व जपले आणि जोपासले. त्यांच्या एक नव्हे तर अनेक आठवणी चरित्रपर लेखनातून आलेल्या आहेत. महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेच्या विभागीय उद्घाटन प्रसंगी बोलताना ते म्हणतात, " सरकारी हुकूमानी मानसिक परिवर्तन घडू शकत नाही. उदा. आपल्या देशात अस्पृश्यताविरोधी कायदा आहे म्हणून माणसांची मने खरोखर बदलली आहेत का ?.... सभाज परिवर्तनासाठी सहकारी चळवळीच्या माध्यमातून पुढे-आंबेडकरांचा विचार समाजमनात

रुजवा लागेल. संधीची समानता, आर्थिक समानता ही सहकारातून प्रसार पावते. हुकूम आणि आदेशाने सहकारातील दुर्दंगा नष्ट होणार नाही." हे त्यांचे विधान आणि धाडसाने घेतलेले मराठवाडा विद्यापीठ नामांतर; स्थानिक स्वराज्य संस्थांपध्ये महिलांना पन्नास टक्के राखीव जागा, चंजारी - धनगर समाजात आरक्षणसाराखे निर्बंध त्यांचेच घोषक आहे. एवढेच नव्हे तर, एका कार्यकर्त्याने एकदा, "सुप्रियाताई ह्या जा मुलगा असत्या तर...?" असा प्रश्न केल्यावर पवार साहेबांनी "तुमच्यासारख्या नेत्यांना सार्वजनिक जीवनात अशी विधाने शोभत नाहीत" या शब्दात खडसावले. राष्ट्रवादी पक्षाची स्थापना करतवेळी सर्व जाती - समुहांना बरोबर घेऊन नेतृत्वाची एक मंडळी फळी त्यांनी उभी केली. 'फुले- शाहू-आंबेडकर - कर्मवीर - यशवंतराव चव्हाण' असा हा समवेतचा व पुरोगामीत्वाचा वारसा त्यांनी पुढे चालविला. राजकारण व समाजकारण ह्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू समजून Social Engineering केले.

व्यक्ती नव्हे तर संस्था

शारदचंद्रजी पवार ही केवळ एक व्यक्ती नव्हे तर अनेक शाखा प्रशासनांत डबलेली संस्था आहे, असे म्हटले तरी अतिशयोक्ती होणार नाही. खरे तर त्यांच्यामागे 'अष्टावधानी', 'अष्टपैलू', 'अपराजित', 'बहुप्रसवा', 'भारताला लाभलेला परिम', 'चतुरस्र' अशी एक नव्हे तर शेकडो विशेषेची तोकडी पडतील असे त्यांचे कार्यकर्तृत्व आहे. चिरोपकांनाही आपलेच व धाक बाटणारे व प्रसंगी रागही याया व प्रेमी वटावे असे एक व्यक्तिमत्त्व आहे. खरे तर अमृतमहोत्सवी ब्राह्मदिवसाच्या निमित्ताने त्यांनी राजकारणातून निवृत्तीचे संकेत दिले, तेव्हा त्यांच्यासामोख्या अष्टावधानी व्यक्तींचा राजकारण संस्था ही भारतवर्षाला न परवडणारी गोष्ट आहे. त्यांनीच एका भाषणात बोलताना म्हटले होते की, "माणूस सतरीकडे येऊ लागला की तो जाणपूर्वक आपला कारभार आवरता घेऊ लागतो... परंतु संस्था, रचना यांचे मात्र तसे होत नाही. बाहेरचा बदाबोराव त्यांच्या कामाची व्याप्ती आणि उलाढाल वाढत जाते. त्यातूनच संस्थेला स्वयं प्राप्ति होते". हे त्यांचे उद्गार संस्थेबाबत आहेत आणि म्हणूनच त्यांनी पंचाहत्ती या केसी तरी राजकारणातून निवृत्ती घेऊ नये असे प्रत्येक भारतीयाला वाटते. कारण ते केवळ एक व्यक्ती नव्हे तर संस्था आहेत. सनाचीसाख्या वर्षी आमदार, २१ व्या वर्षी राज्यमंत्री, ३१ व्या वर्षी मंत्री, ३८ व्या वर्षी मुख्यमंत्री व पुन्हा तीन वेळा मुख्यमंत्री, ५१ व्या वर्षी केंद्रीय मंत्रालय मंत्री, पाटोपाठ कृषिमंत्री आणि राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष, सी.सी.पी. आय. चे अध्यक्ष, नेहरू संस्थेचे अध्यक्ष, यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष, बारामती उद्योग समूहाचे अध्यक्ष, बारामती बसतिष्ठानचे प्रमुख, रयत शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष ... अशी एक नव्हे शेंकडी

दुष्टे लोकांने शरद पवार साहेब । २४४

व्यक्ती नव्हेही संपणार नाहीत एवढ्या संस्थांची लांबलचक यादी देता येईल. या सर्व व्यक्तींचा कारभार ते कसा काय सांभाळू शकतात हाच अचंबित कारणार प्रश्न उपस्थित पडतो. त्यासाठी लागणारी अथक परिश्रमशीलता, प्रश्नांचा खोलवर वेध घ्यावा किंवासा. अभ्यासवृत्ती. वचितांचे अश्रू पुसण्याची तळमळ, प्रश्न तडीस नेण्याची जिद व धडाडी विजिगीषू वृत्ती ह्या गुणसामर्थ्याने त्यांनी सर्व संकटांवर खडे नव्हे तर आसाध्य अशा आजारावरही मात केली. आपल्या यशाचे गमक जगाताना ते म्हणतात, "एखाद्या विषयाचे ज्ञान जवळ नसेल तर त्या त्या क्षेत्रातील व्यक्तींचा शोध घेऊन त्यांच्याकडे मी जाता व त्यांचे मार्गदर्शन घेतां." ह्या प्रत्यय पंजाबचा धगधगता प्रश्न सोडविताना, मुंबईची दंगल थोपविताना, पुरजाचा धुकूप झाल्यावर पुनर्वसनाचा प्रश्न सोडविताना अशा अनेक संकटप्रसंगी ह्या

विकासाचा मेळमणी

शारदचंद्रजी पवारांच्या मुख्यमंत्रीपदाच्या कायकीर्तीत महाराष्ट्र राज्य देशात प्रबलस्थानी होते. यशवंतराव चव्हाणांनी त्यांच्या मातोश्रीकडे महाराष्ट्रासाठी दनक द्यायलेल्या या मुलाने खरोखरच चव्हाण साहेबांच्या गतिमान प्रशासन आणि कृतिप्रवण शसन या मूलात महाराष्ट्र राज्य गोवले. त्यांच्या काही विचारातून व कृतीतून याचा प्रत्यय येतो.

- १) प्रशासकीय दिग्गड नव्हे. शीघ्रगतीने निर्णय व्हावेत. कामाच्या पट्टीत सुलभता यावी.
- २) संकुचित विचारातून संघटित हिंसाचार बोकळतो. लोकमनात सुध्दिततेबाबत विरवाम निर्माण व्हावा. (१९९३ ची मुंबई दंगल)
- ३) आधुनिक शेती हाच पर्याय (हेक्टरी उत्पादनात वाढ-शेतीपालाता हमीभाव-जनतेला रास्त भावात अन्नधान्य उपलब्धी ह्या त्रिसूत्रीचे संतुलन)
- ४) शेतीबरोबरच पूरक उद्योगधंद्याशिवाय तरणांपाय नाही. (तेलबिया, डाळी, दुधोत्पादन, कुकुटपालन, फलोत्पादन, बनशेती, सूतगिरण्या ... याद्वारे आर्थिकतेचे प्राचीण भागाकडे विकेंद्रीकरण)
- ५) प्रवाही पट्टीने पाणीवापरामुळे पाण्याचा अपव्यय. (सिंचन पट्टीत बदल, टिबक, तुयार सिंचन, पाणी बापर संस्था तिरपट योजना)
- ६) बाहेरचे उद्योग महाराष्ट्रात - बेरोजगारीवर मात (८०-९०% स्थानिकांना नोकऱ्यांचा नियम)
- ७) असंवदित, शेतमजू, अपंग अनुसूचित जाती-जमाती, भटके विमुक्त (सेवाधरे व विद्या योजना)

२४५ । दुष्टे लोकांने शरद पवार साहेब

आहेत. पण त्यांच्यावर विश्वासाने एखादी जबाबदारी सोपवली पाहिजे. आजची सामाजिक, शैक्षणिक परिस्थिती बदलली आहे. त्यामुळे बदलत्या संदर्भानुसार आपली विचारसरणी बदलणे महत्त्वाचे असल्याचा उल्लेख मा. पवारसाहेबांनी केला आहे. सावित्रीबाईंच्या ह्या लेकी आधुनिक महाराष्ट्रालाच नव्हे तर देशाला एक नवा मार्ग दाखवण्याचे कार्य करतील असा आशावादही मा.पवारसाहेब व्यक्त करताना दिसतात. आजच्या शिक्षण व्यवस्थेवर नेमकेपणाने बोट ठेवण्याचे कार्य मा.शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांनी केले आहे.

अशा प्रकारे आपणास मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान सांगता येते. आधुनिक महाराष्ट्राचा दिशादर्शक प्रतिभासंपन्न लोकनेता, कष्टकरी जनतेला, वंचित-उपेक्षित घटकांना हक्क मिळवून देणारा, महिला सक्षमीकरणाचा महामेरू, हरितक्रांतीचा प्रणेता अशा विविधांगी गोष्टींनी आपण मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांना ओळखतो. प्रत्येक काळात महापुरुष जन्माला येतात आणि त्या त्या काळातील प्रश्न सोडवतात. मला असे वाटते ज्यांना अष्टपैलू व्यक्तिमत्व लाभले आहे जे समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, शिक्षण, कला, क्रीडा, कृषी ह्या क्षेत्रात यशस्वी ठरले आहेत. ते मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे आधुनिक महाराष्ट्राचे कर्ते समाजसुधारक आहेत. महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव पाटील ह्यांनी शैक्षणिक क्षेत्रात जे योगदान दिले तशाच स्वरूपाचे योगदान मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे देत आहेत. पुढे जाऊन मी असे म्हणून की ह्या समाजसुधारकांचा शैक्षणिक वारसा तेवढ्याच ताकदीने चालविण्याचे कार्य मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे करित आहेत.

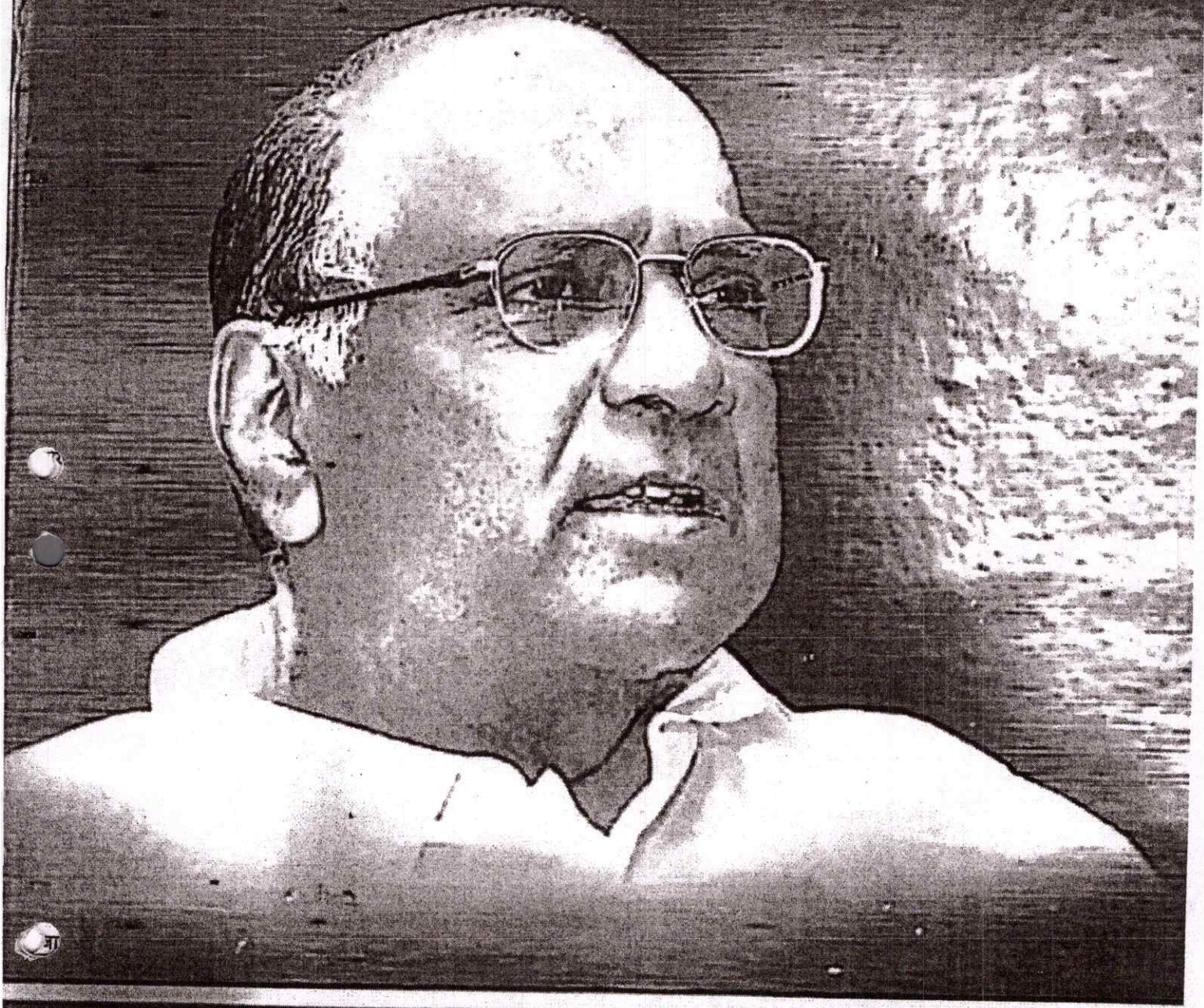
संदर्भ -

- १) कर्णिक मधु मंगेश, 'सांस्कृतिक महाराष्ट्र' (१९६० ते २०१० भाग २) महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई-२०११, पृ.क्र. १६३, १६४
- २) भोंगळे सुधीर (संपा) 'राष्ट्रवादी', प्रकाशन राष्ट्रवादी भवन, मुंबई वर्ष पाचवे, अंक ४७, जून २०१३, पृ.क्र. ६,७.
- ३) तत्रैव, पृ.क्र. ९
- ४) तत्रैव, पृ.क्र. ९
- ५) तत्रैव, पृ.क्र. ७१

Dr. Atul Chaure

Marathi

दृष्टे लोकनेते

शरद पवार साहेब

संपादक : प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

३७. देशाचे पुरोगामी नेते - प्रा. मयूर गावजागाड २२७
३८. पवारसाहेब: एक प्रभावशाली व्यक्तिमत्त्व - सौ. अंजना शिंदे २३१
३९. मराठी भाषा, साहित्य व कलाविषयक जाणता राजा - डॉ. पांडुरंग भोसले २३५
४०. लोकनेते मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. मारोती कांबळे २३७
४१. जनसामान्यांचा सर्वमान्य नेता - डॉ. महालिंग डोंगरे २४१
४२. अष्टावधानी व्यक्तिमत्त्व - डॉ. संजय नगरकर २४२
४३. सामाजिक, राजकीय, क्षेत्रातील एक युगपुरुष - विक्रम कदम २४८
४४. लोकनेते शरदराव पवार' चरित्रग्रंथाची आशयवैविध्यता व भाषाशैली - डॉ. सुभाष आहेर २५१
४५. 'लोकनेता :शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुखदेव कोल्हे २५७
४६. 'लोकनेते शरदरावजी पवार' या ग्रंथाचे एक अवलोकन आणि आकलन - प्रा. संतोष पवार २६७
४७. मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे सामाजिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. एल. पी. तांबे २७१
४८. स्त्री स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा - डॉ. रेश्मा दिवेकर २७५
४९. शरद पवार- एक झंझावात - सचिन कोकाटे २७९
५०. शरद पवार यांचे कृषिविषयक धोरण - डॉ. मनीषा बटवाल (कोल्हे) २८१
५१. लोकनेते मा. शरदरावजी पवारसाहेब यांचे महिला सक्षमीकरणाचे धोरण - प्रा. सौ. सरोज पांढरबळे २८६
५२. भटक्या विमुक्तांचे उद्गाते मा. शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुप्रिया पवार २९०
५३. शरद पवार: एक पुरोगामी नेतृत्व- - डॉ. राजेंद्र खंदारे २९४
५४. लोकनेते मा.शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - डॉ. अतुल चौरे २९८
- प्रा. चिंतामण धिंदळे
५५. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचा महिलाविषयक दृष्टिकोन - डॉ. बाबासाहेब शेंडगे ३०३

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवारसाहेब

Drashte Loknete

Sharad Pawarsaheb

ISBN : 978-93-88671-06-4

© जयश्री बुरुंगले

- संपादक मंडळ -

प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

डॉ. प्रभंजन चव्हाण

डॉ. संजय मेस्त्री

डॉ. सोनू लांडे

डॉ. पांडुरंग भोसले

डॉ. संजय नगरकर

डॉ. वैशाली पाटील

प्रा. नम्रता मेस्त्री

(या पुस्तकातील लेखांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.)

- प्रकाशक -

स्कायलाईट प्रकाशन,

कोंढवा खुर्द, पुणे-४८

मो. ९८९०९९६००५

- मुखपृष्ठ -

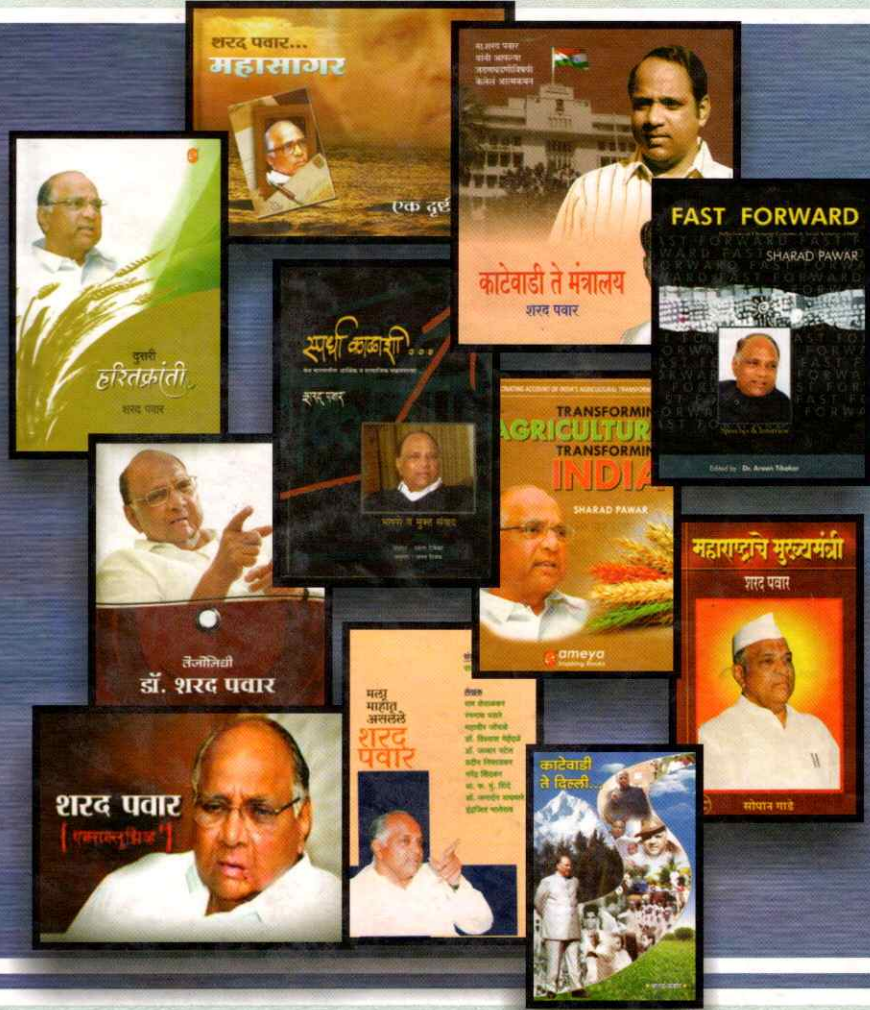
विनायक संकपाळ

- मुद्रक -

श्री गजानन प्रेस, सातारा

- मूल्य -

रु. २००/-

छत्रपती शिवाजी महाराज, महात्मा फुले, राजर्षी शाहू, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी महाराष्ट्राच्या उभारणीसाठी कार्य केले. त्यांचे विचार आणि कार्याचा वारसा जपत राज्य ते राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा ठसा पवार साहेबांनी उमटविला. त्यांनी समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, शिक्षण, तत्त्वज्ञान, कला, क्रीडा, कृषी, ज्ञान-विज्ञान-तंत्रज्ञान अशा विविध क्षेत्रात कार्य केले आहे. विसाव्या शतकातील एक जाणता राजा असे मी त्याचे वर्णन करेन. इतरांपेक्षा वेगळी दृष्टी असणारा, आशावादी, शून्यातून विश्व निर्माण करणारा, साधी राहणी व उच्च विचारसरणी असणारा, वैज्ञानिकांनाही सूचणार नाही अशा संकल्पनाचा उद्गाता, मोठ्या मनाचा, कलाप्रेमी माणूस, प्रचंड जनसंपर्क असणारा दूरदृष्टीचा व प्रतिभासंपन्न लोकनेता अशी त्यांची जनमानसात प्रतिमा आहे.

ISBN : 978-93-88671-06-4

स्कायलाईट पब्लिकेशन, पुणे-४८

श्री. पाटील

श्रीनिवास पाटील
(राज्यपाल, सिक्कीम)

५४. लोकनेते मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान

- प्रा. चिंतामण धिंदळे / डॉ. अतुल चौर

महाराष्ट्राज्य साहित्य, कला, संस्कृती, शिक्षण, सामाजिक सुधारणा, आर्थिक प्रगती व विविधांगी उद्योगनिर्मितीवर नेहमीच आघाडीवर राहिले आहे. भारत देशातील आघाडीचे पुरोगामी राज्य म्हणून महाराष्ट्राने आपले स्थान कायम ठेवले आहे. कारण महाराष्ट्राला पुरोगामी विचारवंतांचा एक दिर्घ वारसा लाभला आहे. महाराष्ट्रातील आद्य समाजसुधारक म्हणून जगन्नाथ शंकर शेट, बाळशास्त्री जांभेकर, दादोबा पांडुरंग तर्खडकर, लोकहितवादी, गोपाळ हरी देशमुख, भाऊदाजी लाड, विष्णुशास्त्री पंडित यांचा उल्लेख केला जातो. यांनी समाजसुधारणेच्या तळमळीतून समाजातील रूढी, परंपरा, आचार, विचार, अंधश्रद्धा यावर प्रखर टीका केली. त्यानंतर सावित्रीबाई फुले, महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या प्रेरणेने व प्रत्यक्ष सामाजिक कार्याने स्त्रियांना आणि बहुजन वर्गातील मुलांना शिक्षणाचा मार्ग खुला झाला. लोकमान्य टिळकांनी राष्ट्रीय शिक्षणाला दिलेले महत्त्व, आगरकर, रानडे, वि.रा.शिंदे यांनी केलेले तर्कशुद्ध समाज जागरण ह्यामुळे समाजात झालेले परिवर्तन, तसेच 'शिका संघटित व्हा व संघर्ष करा' असा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दिलेला संदेश. संत गाडगे महाराज व संत तुकडोजी महाराज यांनी केलेली जनजागृती तसेच रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी महाराष्ट्रात केलेले शैक्षणिक कार्य एक मैलाचा दगड ठरावे असे आहे. ह्या संदर्भात हेरंब कुलकर्णी म्हणतात "शिक्षणावर भाष्य करण्यापेक्षा गावोगावी पायी फिरून भाऊरावांनी दुर्गम ठिकाणी शाळा सुरू केल्या. कोणत्याही देणग्यांची वाट न पाहता केवळ श्रमाच्या आधारे त्यांनी शाळा उभारून ग्रामीण शिक्षणाला गती दिली. महाराष्ट्रात आज बहुजन समाजातील मध्यमवर्ग, उच्चशिक्षित वर्ग व राजकारण, समाजकारण, अर्थकारण यांचे वाढते प्रमाण हे भाऊरावांच्या प्रयत्नांचे फळ आहे." यावरून आपणास कर्मवीर भाऊराव पाटलांची दूरदृष्टी दिसून येते. आधुनिक महाराष्ट्राला कर्तृत्ववान, बुद्धिमान, नेता मिळवून देण्यास आद्य समाजसुधारकांचे कार्य महत्त्वपूर्ण आहे. महाराष्ट्राच्या भूमीला मा. यशवंतराव चव्हाण यांच्यासारखे दूरदृष्टीचे नेतृत्व लाभले आणि त्यांचाच वारसा पुढे तन-मन-धन लावून ज्यांनी चालवला ते आपल्या सर्वांचे लाडके आदरणीय मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब. त्यांची ख्याती फक्त महाराष्ट्रापुरतीच मर्यादित नाही तर

टप्टे लोकनेते मा. शरद पवार साहेब । ३९/

राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर त्यांनी आपल्या कार्याचा ठसा उमटवलेला आहे. त्यांनी राजकारण, समाजकारण, अर्थकारण, शिक्षण, कला, क्रिडा, कृषी आणि एकूणच सार्वजनिक जीवनात माती-माती यांच्याशी आपलं नातं घट्ट केलं आहे. आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणू-घडणीत मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांनी मोलाची भूमिका अदा केली आहे.

शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान -

मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब ह्यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान मोलाचे आहे. कारण काळ बदलला की काळाबरोबर समाजातले प्रश्न बदलतात. समाजातील बदललेले प्रश्न सर्वसामान्य माणसांना दिसत नाहीत. जे व्यक्तिमत्त्व असामान्य आहे किंवा जे काळाचे पुढे जाऊन पाहतात अशाच दृष्ट्या माणसांना त्या प्रश्नांची जाणीव होते. जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदासीकरणामध्ये माणूस एकमेकांच्या संपर्कात आला आहे. कॉम्प्युटर, इंटरनेट, मोबाईल यामुळे जग एकमेकांना जोडले गेले आहे. प्रत्येकाला माहितीची दातने खुली झाली आहेत. महाराष्ट्रात आता १९ व्या शतकातील प्रश्न राहिले नाहीत. काळाबरोबर प्रश्न बदलले आहेत. काळाबरोबर शिक्षणाचे संदर्भ बदलले आहेत. पण बदललेल्या प्रश्नाकडे आदरणीय मा. पवारसाहेब एका वेगळ्या नजरेने पाहतात. त्यांना जाणवलेले प्रश्न काळाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या ५३ व्या पुण्यतिथी निमित्त (९ मे २०१२) रोजी कार्यक्रमात बोलताना ते म्हणाले की, "एवढ्या खंडप्राय देशातील कोट्यावधी लोकांचे प्रश्न सोडवायचे कसे ? ही प्रचंड मनुष्यशक्ती संपत्तीत परिवर्तित करायची कशी ? याचा मार्ग फक्त एकच आहे आणि जो मार्ग अण्णांनी स्वीकारला तो म्हणजे 'ज्ञानदानाचा मार्ग' ज्ञानी पिढी ही देशाची संपत्ती होऊ शकते, देशाचा ठेवा होऊ शकतो आणि आज आम्ही सगळ्या जगाचे जे चित्र पाहतो, त्यामध्ये दिवसेंदिवस ज्ञानसंपन्न तरुण पिढी हा भारताचा ठेवा सगळ्या जगामध्ये शिकायला जाऊ लागला आहे. फक्त ते ज्ञान कालानुरूप, आजच्या परिस्थितीला सामोरे जाण्याची ताकद असलेले आणि प्रश्न सोडवू शकण्याची कुवत असलेल्या या दर्जाचे ज्ञान उपलब्ध करून दिले पाहिजे." यावरून आपणास मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांच्या दूरदृष्टीचा परिचय येतो. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या काळात ग्रामीण भागात घरा-घरात शिक्षण पोहचणे ही काळाची गरज होती. आज शिक्षण ग्रामीण भागातील घराघराबरोबरच आदिवासी पाड्यावर पोहचलेले आहे. आजच्या शिक्षण व्यवस्थेच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना दैनंदिन जीवनात येणारे असंख्य प्रश्न सोडवता आले पाहिजेत. इंटरनेटच्या माध्यमातून ज्ञानाचा साठा विद्यार्थ्यांना खुला झाला आहे.

आहेत. त्यांच्यावर विश्वासाने एखादी जबाबदारी सोपव पाहिजे. आजची सामाजिक, शैक्षणिक परिस्थिती बदलली आहे. त्यामुळे बदलत्या संदर्भानुसार आपली विचारसरणी बदलणे महत्त्वाचे असल्याचा उल्लेख मा. पवारसाहेबांनी केला आहे. सावित्रीबाईंच्या ह्या लेकी आधुनिक महाराष्ट्रालाच नव्हे तर देशाला एक नवा मार्ग दाखवण्याचे कार्य करतील असा आशावादही मा.पवारसाहेब व्यक्त करताना दिसतात. आजच्या शिक्षण व्यवस्थेवर नेमकेपणाने बोट ठेवण्याचे कार्य मा.शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांनी केले आहे.

अशा प्रकारे आपणास मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान सांगता येते. आधुनिक महाराष्ट्राचा दिशादर्शक प्रतिभासंपन्न लोकनेता, कष्टकरी जनतेला, वंचित-उपेक्षित घटकांना हक्क मिळवून देणारा, महिला सक्षमीकरणाचा महामेरू, हरितक्रांतीचा प्रणेता अशा विविधांगी गोष्टींनी आपण मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांना ओळखतो. प्रत्येक काळात महापुरुष जन्माला येतात आणि त्या त्या काळातील प्रश्न सोडवतात. मला असे वाटते ज्यांना अष्टपैलू व्यक्तिमत्व लाभले आहे जे समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, शिक्षण, कला, क्रीडा, कृषी ह्या क्षेत्रात यशस्वी ठरले आहेत. ते मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे आधुनिक महाराष्ट्राचे कर्ते समाजसुधारक आहेत. महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव पाटील ह्यांनी शैक्षणिक क्षेत्रात जे योगदान दिले तशाच स्वरूपाचे योगदान मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे देत आहेत. पुढे जाऊन मी असे म्हणून की ह्या समाजसुधारकांचा शैक्षणिक वारसा तेवढ्याच ताकदीने चालविण्याचे कार्य मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे करीत आहेत.

संदर्भ -

- १) कर्णिक मधु मंगेश, 'सांस्कृतिक महाराष्ट्र' (१९६० ते २०१० भाग २) महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई-२०११, पृ.क्र. १६३, १६४
- २) भोंगळे सुधीर (संपा) 'राष्ट्रवादी', प्रकाशन राष्ट्रवादी भवन, मुंबई वर्ष पाचवे, अंक ४७, जून २०१३, पृ.क्र. ६,७.
- ३) तत्रैव, पृ.क्र. ९
- ४) तत्रैव, पृ.क्र. ९
- ५) तत्रैव, पृ.क्र. ७१

- ८) आधुनिक तंत्रज्ञानाशिवाय तरणोपाय नाही. (संगणक क्रांती, कृषिकेंद्रीत तंत्र, वारामती रॉल मॉडेल)
- ९) शहरांची बांधबंदिस्ती व नागरिकांचे प्रश्न सोडविणे.

रयत शिक्षण संस्था व शरदरावजी पवार

खरे तर रयत शिक्षण संस्था आणि शरदरावजी पवार ह्या अतूट नात्याची विषय त्यांच्या जन्मापूर्वीच विणली गेली होती. रयतेची पंढरी सातारा ही पवार घराण्याची जन्मभूमी होती. गोविंदराव आणि कर्मवीरांच्या स्नेहांतून वारामती येथे उभे राहिलेले शाहू हायस्कूल ही पवार साहेबांची संस्कारभूमी व पुढे मुख्यमंत्री झाल्यावर रयतेचे अध्यक्षपद मिळाल्यानंतर रयत शिक्षण संस्था ही त्यांची कर्मभूमी बनली ती आजतागायत अध्यक्ष म्हणून पदभार स्वीकारल्यानंतर त्यांनी केलेले भाषण आणि आजतागायत अध्यक्षपदाची जबाबदारी पार पाडताना संस्थेला दिलेली दिशा ही कर्मवीरांच्या विचारांचा वारसा जपणारी आहे. ९ मे च्या कर्मवीर स्मृतिदिनी पवार साहेब संस्थेत अधिबादन करण्यासाठी येतात, तेव्हा रयतेच्या या पंढरीत सर्व रयतेचे वारकरीही जमा होतात. राजकारणाचे जोडे बाहेर ठेवून या रयत मंदिरात सर्व पक्षांचे, जाती-धर्मांचे अधिकारी, पदाधिकारी, कार्यकर्ते, रयतसेवक अखंडपणे रयतेच्या हिताचा विचार करतात. ही किमया पवार साहेबांनी साधली आहे. ९ मे १९८८ दिनी अध्यक्षांस्थानावरून सर्व रयत परिवाराला संबोधित करताना ते म्हणाले होते, "आज महाराष्ट्राच्या समोर या क्षेत्रातले आव्हान कोणते असेल तर निरक्षरतेचे फार मोठे आव्हान हे आहे ... संस्थेच्या सर्व घटकांनी किमान जेथे जेथे विद्याशाळा आहेत, तिच्या ५-६ कि.मी. परिसरात साक्षरतेचे काम आम्ही हातात घेऊ शकतो का? ... मुलींच्या शिक्षणाची हेळसांड दूर होणे अपत्याचे आहे. समाजाची मानसिकता वेगळी आहे. राष्ट्रमूर्तीसाठी स्त्रीशिक्षण आवश्यक ... तसेच अर्धवट शिक्षण सोडणाऱ्या मुलांचा प्रश्न ... संगणक शिक्षण ... धंदेविषयक शिक्षण... सर्वच बाबतीत दर्जा वाढविण्याची खबरदारी... अण्यांनी लावलेल्या झाडांची निगा राखण्याचे काम सेवक, कार्यकर्ते, सर्वांचे" हे त्यांचे उद्गार व आजही प्रत्येक ९ मे च्या स्मृतिदिनी केले जाणारे मार्गदर्शन रयत शिक्षण संस्थेला नवी दिशा देणारे असते. रयत सेवकांच्या मनातील मळभ दूर करणारे असते. शरद पवारांच्या दूरदृष्टीची झलक या मार्गदर्शनातून झळकून जाते. असे हे अतूट नाते आज आणखी दृढ झालेले आहे.

समारोप

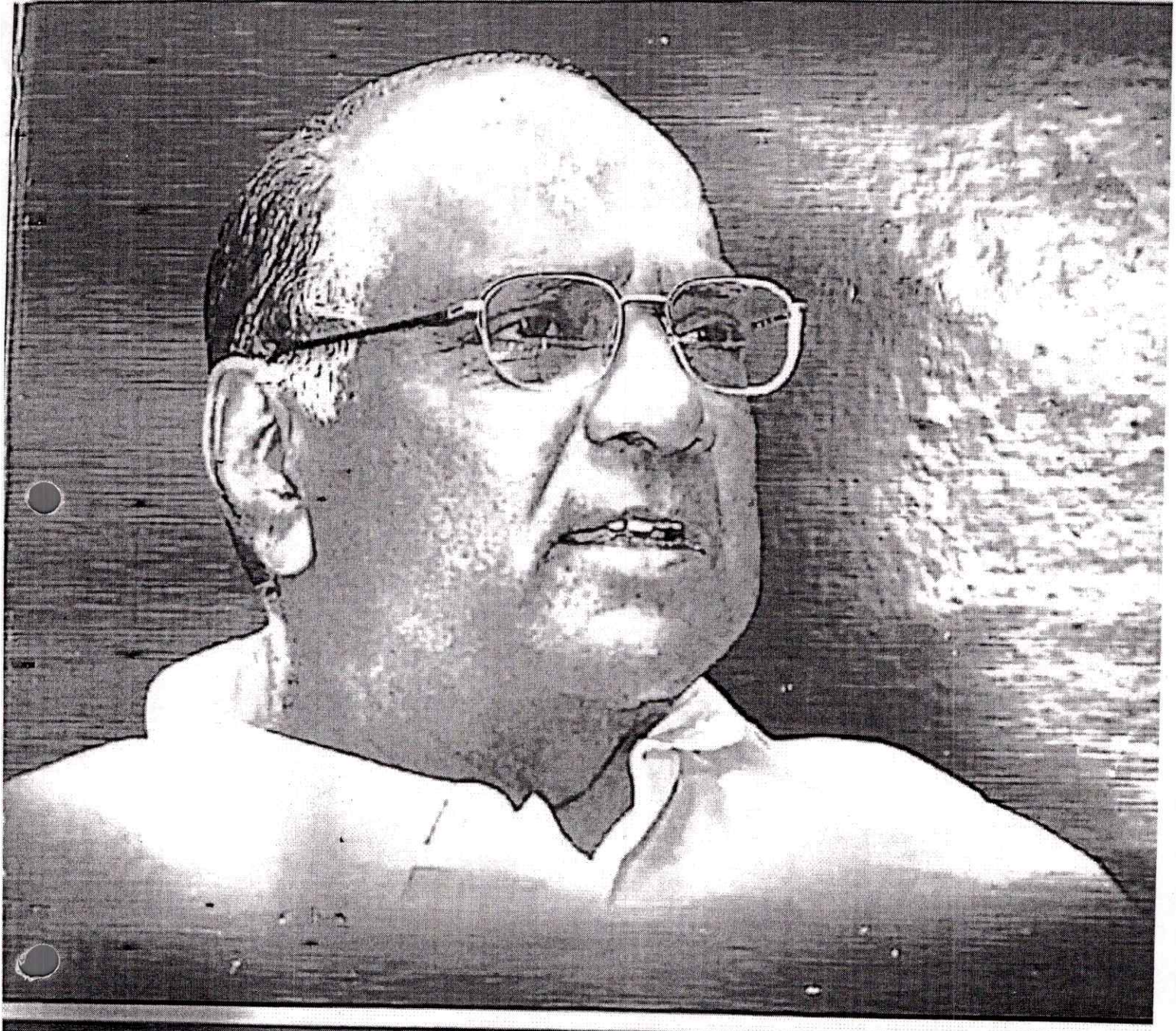
खरे तर 'चरित्र' ह्या साहित्यप्रकाराच्या ओळखीने सुरू झालेल्या या शोधनिबंधाने पुढे पवार साहेबांवर लिहिल्या गेलेल्या चरित्रात्मक लेखांची समीक्षा होण्याकडे वाटचाल

होवी हा प्रथम उद्देश होता, परंतु चरित्रनीयक शरदचंद्रजी पवार यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे शोध आणि कार्यकर्तृत्वच असे नेत्रदिपक आहे की, एका शोधनिबंधात ते बंदिस्त न करता येणारे आहे. हा शोधनिबंध म्हणूनच त्यांच्या व्यक्तीवैशिष्ट्यांवरच येऊन बसला आहे.

- संदर्भ -
- १) जोशी अ.प., 'चरित्र-आत्मचरित्र' (तंत्र आणि इतिहास), स्नेहवर्धन पब्लिशिंग हाऊस, पुणे. प्र.आ. १९९६, पृ. २०७
 - २) शरद पवार, 'महाराष्ट्र : एक दृष्टिकोन', (संपादक - दादासाहेब रूपवंत) ...
 - ३) पत्रबंदराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई, आ.प. २५ नोव्हेंबर, १९८९, पृ. २१
 - ४) शरद पवार, 'काटेवाडी ते दिल्ली', (संभा. 'आम्ही पाहिलेले शरद पवार', संभा.-अरुण शेवंते), ऋतुरंग प्रकाशन, आवृत्ती दुसरी, एप्रिल २००७, पृ. २३
 - ५) शरद पवार, उ. नि. पृ. ११
 - ६) शरद पवार, उ. नि., पृ. १-९
 - ७) शरद पवार, उ. नि. पृ. १७३-७५
 - ८) राजसाहेब शिंदे, 'भायलेली माणस', अमेय प्रकाशन, पुणे, आ. दु. १ एप्रिल, २००७, पृ. २२०
 - ९) मधुकर भावे, मनोविकास प्रकाशन, पुणे, प्र. आ., ७ जानेवारी २००८, पृ. ३२४

Mrs Supriya Pawar

History

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवार साहेब

संपादक : प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवार साहेब

Drashte Loknete

Sharad Pawar Saheb

© जयश्री बुरुंगले

- संपादक मंडळ -

प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

डॉ. प्रभंजन चव्हाण

डॉ. पांडुरंग भोसले

डॉ. संजय मेस्त्री

डॉ. संजय नगरकर

डॉ. सोनू लांडे

डॉ. वैशाली पाटील

प्रा. नम्रता मेस्त्री

- प्रकाशक -

स्कायलाईट प्रकाशन
कोंढवा खुर्द, पुणे-४८

मो. ९८९०९१६००५

- मुखपृष्ठ -

विनायक संकपाळ

- मुद्रक -

श्री गजानन प्रेस, सातारा

- मूल्य -

रु. २००/-

२२७
२३१
२३५

३७. देशाचे पुरोगामी नेते - प्रा. मयूर गावकरी २२७
३८. पवारसाहेब: एक प्रभावशाली व्यक्तिमत्त्व - सौ. अंजना शिंदे २३१
३९. मराठी भाषा, साहित्य व कलाविषयक जाणता राजा - डॉ. पांडुरंग भोसले २३५
४०. लोकनेते मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. मारोती कांबळे २३७
४१. जनसामान्यांचा सर्वमान्य नेता - डॉ. महालिंग डोंगरे २४१
४२. अष्टावधानी व्यक्तिमत्त्व - डॉ. संजय नगरकर २४२
४३. सामाजिक, राजकीय, क्षेत्रातील एक युगपुरुष - विक्रम कदम २४८
४४. लोकनेते शरदराव पवार' चरित्रग्रंथाची आशयवैविध्यता व भाषाशैली - डॉ. सुभाष आहेर २५१
४५. 'लोकनेता :शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुखदेव कोल्हे २५७
४६. 'लोकनेते शरदरावजी पवार' या ग्रंथाचे एक अवलोकन आणि आकलन - प्रा. संतोष पवार २६७
४७. मा. शरदचंद्रजी पवार यांचे सामाजिक क्षेत्रातील योगदान - प्रा. एल. पी. तांबे २७१
४८. स्त्री स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा - डॉ. रेश्मा दिवेकर २७५
४९. शरद पवार- एक झंझावात - सचिन कोकाटे २७९
५०. शरद पवार यांचे कृषिविषयक धोरण - डॉ. मनीषा बटवाल (कोल्हे) २८१
५१. लोकनेते मा. शरदरावजी पवारसाहेब यांचे महिला सक्षमीकरणाचे धोरण - प्रा. सौ. सरोज पांढरबळे २८६
५२. भटक्या विमुक्तांचे उद्गाते मा. शरदचंद्रजी पवार - प्रा. सुप्रिया पवार २९०
५३. शरद पवार: एक पुरोगामी नेतृत्व- - डॉ. राजेंद्र खंदारे २९४
५४. लोकनेते मा.शरदचंद्रजी पवार यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान - डॉ. अतुल चौरे २९८
- प्रा. चिंतामण धिंदळे
५५. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचा महिलाविषयक दृष्टिकोन - डॉ. बाबासाहेब शेंडगे ३०३

आहेत. पण त्यांच्यावर विश्वासाने एखादी जबाबदारी सोपवली पाहिजे. आजची सामाजिक, शैक्षणिक परिस्थिती बदलली आहे. त्यामुळे बदलत्या संदर्भानुसार आपली विचारसरणी बदलणे महत्त्वाचे असल्याचा उल्लेख मा. पवारसाहेबांनी केला आहे. सावित्रीबाईंच्या ह्या लेकी आधुनिक महाराष्ट्रालाच नव्हे तर देशाला एक नवा मार्ग दाखवण्याचे कार्य करतील असा आशावादही मा. पवारसाहेब व्यक्त करताना दिसतात. आजच्या शिक्षण व्यवस्थेवर नेमकेपणाने बोट ठेवण्याचे कार्य मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेबांनी केले आहे.

अशा प्रकारे आपणास मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान सांगता येते. आधुनिक महाराष्ट्राचा दिशादर्शक प्रतिभासंपन्न लोकनेता, कष्टकरी जनतेला, वंचित-उपेक्षित घटकांना हक्क मिळवून देणारा, महिला सक्षमीकरणाचा महामेरू, हरितक्रांतीचा प्रणेता अशा विविधांगी गोष्टींनी आपण मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब यांना ओळखतो. प्रत्येक काळात महापुरुष जन्माला येतात आणि त्या त्या काळातील प्रश्न सोडवतात. मला असे वाटते ज्यांना अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व लाभले आहे जे समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, शिक्षण, कला, क्रीडा, कृषी ह्या क्षेत्रात यशस्वी ठरले आहेत. ते मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे आधुनिक महाराष्ट्राचे कर्ते समाजसुधारक आहेत. महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, कर्णवीर भाऊराव पाटील ह्यांनी शैक्षणिक क्षेत्रात जे योगदान दिले तशाच स्वरूपाचे योगदान मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे देत आहेत. पुढे जाऊन मी असे म्हणेन की ह्या समाजसुधारकांचा शैक्षणिक वारसा तेवढ्याच ताकदीने चालविण्याचे कार्य मा. शरदचंद्रजी पवारसाहेब हे करित आहेत.

१) कोणिकमधु मंगेश, 'सांस्कृतिक महाराष्ट्र' (१९६० ते २०१० भाग २) महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई-२०११, पृ.क्र. १६३, १६४

२) माणिक सुधीर (संपा) 'राष्ट्रवादी', प्रकाशन राष्ट्रवादी भवन, मुंबई वर्ष पाचवे, अंक ४७, जून २०१३, पृ.क्र. ६, ७.

३) तत्रेव, पृ.क्र. ९

४) तत्रेव, पृ.क्र. ९

५) तत्रेव, पृ.क्र. ७१

द्रष्टे लोकनेते

शरद पवारसाहेब

Drashte Loknete

Sharad Pawarsaheb

ISBN : 978-93-88671-06-4

© जयश्री बुरुंगले

- संपादक मंडळ -

प्राचार्य डॉ. अरविंद बुरुंगले

डॉ. प्रभंजन चव्हाण

डॉ. संजय मेस्त्री

डॉ. सोनू लांडे

डॉ. पांडुरंग भोसले

डॉ. संजय नगरकर

डॉ. वैशाली पाटील

प्रा. नम्रता मेस्त्री

(या पुस्तकातील लेखांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.)

- प्रकाशक -

स्कायलाईट प्रकाशन,

कोंढवा खुर्द, पुणे-४८

मो. ९८९०९१६००५

- मुखपृष्ठ -

विनायक संकपाल

- मुद्रक -

श्री गजानन प्रेस, सातारा

- मूल्य -

रु. २००/-

Ms Sayali Gosavi

English

१३ वी आंतरराष्ट्रीय
आंतरविद्याशाखीय परिषद, मॉरिशस

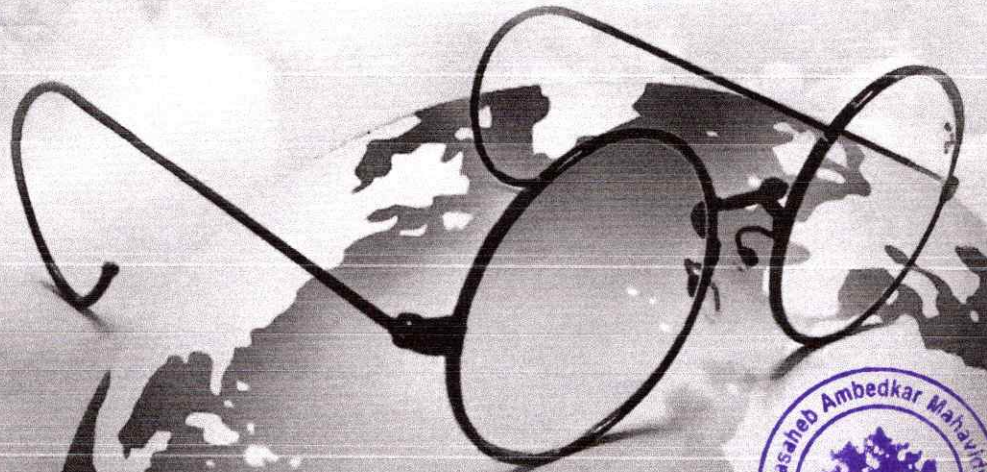
13th International Interdisciplinary Conference, Mauritius

'Contribution of Eminent Personalities at
National and International Levels'

‘महान व्यक्तिमत्त्वांचे जागतिक स्तरावरील योगदान’

Editor - Dr. Snehal Tawre

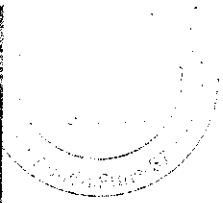
संपादक : डॉ. स्नेहल तावरे

- ❧ **Snehavardhan Prakashan : No. 1235**
- ❧ **'Contribution of Eminent Personalities at National and International Levels'**
महान व्यक्तिमत्त्वांचे जागतिक स्तरावरील योगदान
(समीक्षा - संदर्भ)
- ❧ **Publisher and Printer**
Dr. L. V. Tawre
Snehavardhan, 863 Sadashiv Peth,
Behind Mahatma Phule Sabhagruh,
Pune - 411030. India
Tel. : (020) 24472549 / 244336961
Mobil : 9423643131 / 9075081888
Email : snehaltawre@gmail.com
- ❧ © S.R.I.
- ❧ **First Edition : 20th November 2018.**
13th International Interdisciplinary Conference, Mauritius
- ❧ **Cover : Santosh Ghongade**
- ❧ **Type Setting : S. S. Graphics, Pune.**
- ❧ **Printed at : Smita Printers, Pune**
- ❧ **ISBN 978-93-87628-29-8**
- ❧ **No. of Pages : 240**
- ❧

Price : ₹ 250/- \$ 4

Indian Diaspora :
Theory, Text and Criticism

Editor
Dr. Rohidas Dhakane

Savitribai Phule Pune University
BCUD sponsored
State Level Seminar on Indian Diaspora : Theory,
Text And Criticism On 19th - 20th January 2018

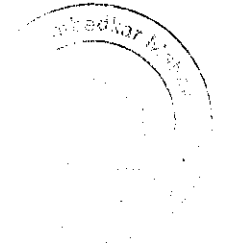

- ∞ Snehavardhan Publishing House : No. 1204
- ∞ **Indian Diaspora : Theory, Text and Criticism**
- ∞ **Publishers & Printers :**
Dr. L. V. Tawre
Snehavardhan 863 Sadashiv Peth,
Behind Mahatma Phule Sabhagruh,
Pune - 411 030.
Office : (020) 2447 25 49 / 24436961
Email : snehaltawre@gmail.com
- ∞ © **Department of English**
Anantrao Pawar College, Pirangut
Tal-Mulshi, Dist-Pune 412115
- ∞ **First Editon** : 20th May 2018
- ∞ **Cover By** : Santosh Dhongade
- ∞ **Typeset By** : Softworld Services, Pune.
- ∞ **Printed By** : Smita Printers, Pune.
- ∞ ISBN 978-81-939001-0-9
- ∞ **Pages** : 140
- ∞

Price : Rs. 160/- \$ 3

INDEX

● Preface -	Dr. Rohidas Dhakane	7
1. Foray into a Foreign Culture : Reading Misplaced Feminine identity in Manjushri Thapa's <i>Seasons of Flight</i> -	Mr. Pandurang Barkale and Dr. Madhavi Nikam	9
2. Remapping Diasporic Identity : <i>Post-Colonial Horizons</i> and <i>The Lowland</i>	Mr. Auritra Munshi	16
3. From Labor to Longing – Tracing the Journey of Indian Diaspora	Dr. Shantilal I. Ghegade	25
4. Indian Diaspora: Visibility - Invisibility with Special Reference To Anita Desai's <i>Bye- Bye Blackbird</i>	Dr. Sangeeta Ghodake and Mr. Sanju Jadhav	30
5. National Identity as Shown in Amitav Ghosh's <i>The Shadow Lines</i>	Ms. Pranjali B. Vidyasagar	40
6. Understanding Loss of Inheritance in Kiran Desai's <i>The Inheritance of Loss</i>	Ms. Manasi G. Swami	46
7. Sociological and Literary Profile of Indo – American Diaspora	Dr. Mangesh Gore	48
8. A Perspective on Diasporic Indian English Literature	Mr. Gawali Trimbak	53
9. Identity Crisis in Kiran Desai's <i>The Inheritance of Loss</i>	Dr. Pallavi B. Malekar	61
10. A Study of Salman Rushdie's <i>Midnight's Children</i> from Diasporic Perspective	Mr. Pradip Bhise and Mrs. Mrinalini Shekhar	65
11. Diasporic Female Identity in Bharati Mukherjee's <i>Desirable Daughters</i>	Ms. Shinde Raju	70
12. Loss of belongingness in V.S. Naipaul's <i>An area of Darkness</i>	Ms. Sayali S. Gosavi	73

Loss of Belongingness in V.S. Naipaul's An Area of Darkness

-Sayali S. Gosavi
Research student

Introduction:

Diasporic literature has made a significant contribution to English literature by its rich exposure to multiculturalism. The word 'Diaspora' has been taken from Greek. It means and gives the sense of dispersal through space. The term diaspora referred to the Jewish community which was without a state of its own and faced discrimination and oppression all over the world. The term 'diaspora' emerged as the worldwide phenomenon in due course of time. People migrated to different parts of the world for many reasons. The worldwide term has been expanded and explained by some main theorists. The main theorists of diaspora are Edward Said, Gayatri Spivak and Homi Bhabha. This notion has been celebrated by Joseph Conrad, Mikhail Bakhtin, V.S. Naipaul and Salman Rushdie.

To quote Robin Cohen as he defines the term 'Diaspora': Diaspora as communities living together in one century who "acknowledge that 'the old country...' a nation often buried deep in language, religion, custom or folklore..... a member's adherence to a diasporic community is demonstrated by an acceptance of an inescapable link with their past migration; history and a sense of co-ethnicity with others of a similar background."

Naipaul is a man of three worlds. His first world was Trinidad where his grandparents and parents were brought as an indentured labourers and where he was born. Trinidad was a deep unhealing wounds and perpetual humiliation for him which reminded him of the colonizer's exploitation and inhuman treatment. The second world was London where he went for his higher studies and started working for BBC. It was the world which was beautiful, well fed, dazzling, civilized and powerful. The third world for him was India, his forefathers' homeland which was his last hope for pride and belongingness, a final resting place for his imagination but unfortunately in India too he suffered, wounded and tumbled in darkness for his belongingness and existence.

An Area of Darkness published in 1964, is a journal of the

Nobel laureate V. S. Naipaul's emotional journey to India, home of his ancestors. The book focuses on the experiences and reactions of the author as he journeys across India in an attempt to learn about his roots and his past. The Indian phase in Naipaul's life started when he began to look towards India in search of his roots and identity. It was a journey undertaken with expectations for answers on questions of home and identity. In seeking India, Naipaul seeks to find himself and in his disappointment, he chose to see all that was wrong in India. For Naipaul, it was a personal humiliation that the country he sought out was in total contradiction to what he had hoped for. The falseness of the migrant's vision of the motherland is narrated and instead of finding the center in the midst of homelessness, Naipaul finds himself removed further away from locating his roots. Naipaul has failed in his quest for clarity about himself and his past and is ironically; left all the more confused. Naipaul devotes three chapters, namely – 'A Doll's House on the Dal Lake', 'The Medieval City' and 'Pilgrimage', to Kashmir. He records incidents with people he meets, his interactions with them and the general impression the Valley made on him. The second and third sections are on Kashmir. Their attitude to politics was similar- although every Kashmiri spoke of Sheik Abdullah as a hero who won for them their freedom, yet none could tell exactly how. Simplified versions of great acts of being unfaithful and courageous were narrated with pride- of how Sheik Abdullah dared the Maharaja to boil him in hot oil or how he refused to sell out the Post Office to the Indian Government or how he wisely advised Kashmiris to eat potatoes when rice was scarce. Newspapers and Radio Stations were part of the behavior of large no. of people and they fed the average Kashmiri information, at the level they understood. In conclusion, information on Kashmiri politics was disseminated down to the lowest Kashmiri through political propaganda of distortion and misinformation. But like the rest of India, corruption had penetrated and firmly dug its roots into Kashmir as well. On the whole, Kashmir provided ample material for *An Area of Darkness*.

Naipaul not only depicts objective realities, but a subtle emotion which involves him and moves him even to the pain of anger: "I like London. For all the reasons I have given it is the best place to write in. The problem for me is that it is not a place I can write about. Not as yet. Unless I am able to refresh myself

Indian Diaspora : Theory, Text and Criticism 74

the atmosphere of a Simla romance. This is the Indian withdrawal and denial; this is part of the confusion of Indian Anglo-India."

Naipaul's first visit to India was the result of his long cherished desire to visit his forefathers' homeland. But when he observed India, he found huge paradox between the image of his forefathers' country he had cherished and the country which existed in reality. He found no golden glory and grace of India about which his

Loss of of Darkness 75

by travel- to Trinidad, to India - I fear that living here will eventually lead to my own sterility; and I may have to look for another job.” (Naipaul 1958)

Diasporic consciousness is being perceived as the mental flights of a people, who are in continual pursuit of reconstructing their present from a past that is lost to them. Their roots shoot down only to strike against a frozen, fractured consciousness and then search for crevasses- to anchor on to, and the diasporic discourse is born. V.S. Naipaul has this ‘discovery’ as his recurrent theme. In his writings V.S. Naipaul’s writing career can be seen in terms of a journey, an ‘infinite rehearsal’ and meditation on his diasporic experience as Indian West Indian and a continual revaluation of the situation of his double exile. In attempting over a long career, to write and revise his own location as twice-born ‘immigrant’, both within Trinidad as the descendant of an indentured Indian and again within Britain, he has constantly shown that the stories of colonialism. Such writing is a process that is delicately balanced, representing a search for a cultural and psychic balance which constantly approaches ‘self-destruction’ but contains one’s ‘self-discovery.’

Unlike those who dream of ‘imaginary homelands’ to adjust to the trauma of displacement, he has opted for homelessness. This homelessness offers Naipaul greater liberty and a broader framework in analyzing the variant nuances of diasporic lives.

Naipaul nowhere finds the India of his imagination: “Nowhere do I see the India I know: those poor fields, those three-legged dogs, those swearing red-coated railway porters carrying heavy tin trunks on their heads. ‘The mountains were rain-washed, the sky was a bright blue and the air was stiff with the scent of pine and flowers and charged with an almost electric silence broken by the sharp warnings of the rickshaw pullers.’ It is so the rickshaw puller appears, beast of burden more degrading than degraded; unseen, the source only of a holiday sound, part of the atmosphere of a Simla romance. This is the Indian withdrawal and denial; this is part of the confusion of Indian Anglo-India.”

Naipaul’s first visit to India was the result of his long cherished desire to visit his forefathers’ homeland. But when he observed India, he found huge paradox between the image of his forefathers’ country he had cherished and the country which existed in reality. He found no golden glory and grace of India about which his

grandmother used to describe in the songs of Banaras and Ganga. Therefore, Naipaul finds no reason to keep pride and honors in his origin of being an Indian, whereas, what he saw was but chaos, poverty, wretchedness, beggary and slavery in the filthy, narrow lanes between oily, blackish and crowded buildings in Bombay. Naipaul's imagination and wonder at once shattered and he stood disillusioned and heart-broken. This compassionate narrative vision enables Naipaul to capture the theme of India collapsing, mutinying and reaching after a final integration which remains a significant aspect of writing.

He writes of his journey and experiences in *An Area of Darkness* in great detail, at times seemingly mocking the Indian culture to a great degree. The extent of his criticism goes beyond mere ridicule, but points out severe problems at the core of Indian society. He speaks ill-naturedly about the city, stopping briefly only to remind of how it once used to be orderly and beautiful.

I thus regard Naipaul's novelistic writing as a process of identity recovery undergoing a series of transformations: He denies his homelands, searches for his cultural roots in India, and finally reconstructs his identity out of his uniqueness. His writing career has several stages like homelessness and alienation, cultural heritage in India, writing for his self-definition. By accepting his homelessness and statelessness, he recreates a new identity in exile. Though Naipaul has been criticized for his bitter resentment and presentation of India, yet it is to be understood that as a diasporic writer Naipaul lands in India as a quest of his root and what he discovers in India, his dreamland is mere frustration. Naipaul makes a well-ordered search for the roots and finds nothing.

References:

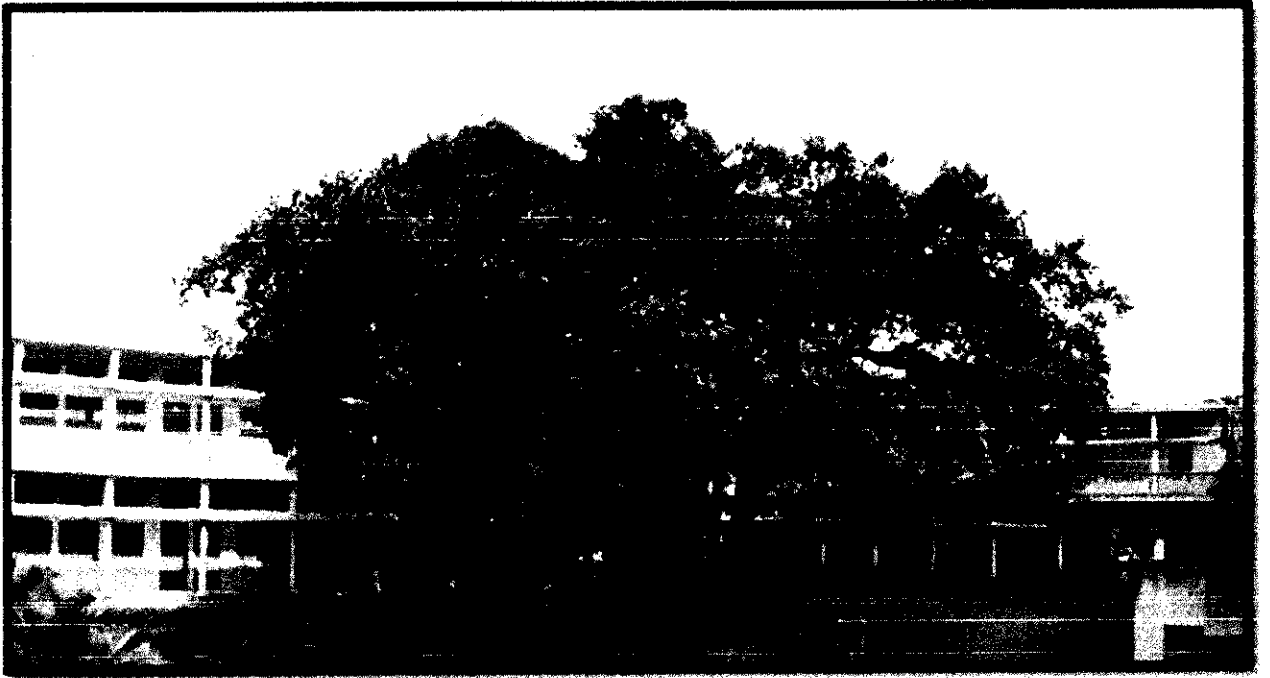
1. Abram, M. H. *A Glossary of Literary Terms*. New Delhi: Wads-Worth, Cengage Learning India Pvt. Ltd, 2009.
2. Naipaul, V.S. *An Area of Darkness*. New Delhi : Penguin, 1992. Print
3. Peter, Barry. 2011. *Beginning Theory*. Viva Books Limited, New Delhi.
4. Rushdie, Salman. *Imaginary Homelands: Essays and Criticism (1981-91)*. London: Granta Books, 1991
5. www.google.com.

2020

Dr. Atul Chaure

Marathi

**One-Day
Interdisciplinary National Conference
on
Language Skills and Personality Development
15th Dec. 2018**

Organizer

**Marathi Department,
The Kagal Education Society Sanchalit ,**

D. R. Mane College , Kagal

NAAC Reaccredited B Grade(CGPA 2.61)

Website:- www.drmanecollege.edu.in

Email :- drm60.cl@unishivaji.ac.in

Ph.02325 244176

संस्थेचे सचिव

मा. श्री. प्रताप उर्फ भैर्या माने

Disclaimer :-

Research Papers / Articles published in this book are the intellectual contribution done by the authors. Authors are solely responsible for their published work. The organizer of this National Conference and Publisher of this *Special Issue* are not responsible for legal complications, if any.

Sr. No.	Author Name / नाव	Research Paper / शोधनिबंध	Page No.
३४	डॉ. सविता ऋटकर	नृत्याभिनयाचे नवरस	११९ ते १२२
३५	डॉ. आनंद वारके	वक्तृत्व सादरीकरण	१२३ ते १२५
३६	विजयालक्ष्मी देवगोजी	पत्रलेखन : परंपरा आणि विशेष	१२६ ते १२८
३७	डॉ. अतुल चौरे	भाषिक कौशल्य आणि बदलत्या प्रसारमाध्यमातील रोजगाराच्या संधी	१२९ ते १३३
३८	डॉ. अजित कांबळे	पटकथा: स्वरूप व लेखन	१३४ ते १३८
३९	स्वाती मगदूम	मराठी ब्लॉगविषय	१३९ ते १४१
४०	डॉ. सुवर्णा पाटील	व्यक्तिमत्त्व विकास आणि देहबोली	१४२ ते १४३
४१	डॉ. गुंडोपंत पाटील	बातमी मागची बातमी : एक नाट्यात्म	१४४ ते १४७
४२	प्रा. लता एवाळे	कविता सादरीकरण : एक कला	१४८ ते १५०
४३	डॉ. निधी पटवर्धन	सूत्रसंचालन : एक प्रभावी संभाषण कौशल्य	१५१ ते १५२
४४	प्रा. नीता कदम	बातमीमागील बातमी	१५३ ते १५५
४५	डॉ. शिवाजी होडगे	व्यक्तिमत्त्व आणि देहबोली	१५६ ते १५८
४६	प्रा. संभाजी कदम	व्यक्तिमत्त्व विकास व देहबोली	१५९ ते १६१
४७	डॉ. मानसी जगदाळे	संभाषण कौशल्य : स्वरूप आणि महत्त्व	१६२ ते १६३
४८	प्रा. मनिषा नायकवडी	व्यक्तिमत्त्व आणि देहबोली	१६४ ते १६८
४९	प्रा. प्रवीणसिंह शिलेदार	वक्तृत्व कला आणि सादरीकरण	१६९ ते १७१
५०	प्रा. शशिकांत चव्हाण	भाषेच्या संवर्धनाची मनोभूमिका तयार करणे	१७२ ते १७३
५१	प्रा. आशालता खोत	लेखन कौशल्य व मुलाखत लेखन	१७४ ते १७७
५२	डॉ. बाळासाहेब चव्हाण	संवाद कौशल्य आणि व्यक्तिमत्त्व विकास	१७८ ते १८२
५३	संगिता मोहिते	कथाकथन	१८३ ते १८७
५४	प्रा. विजयकुमार रेदाळकर	दूरदर्शनचा संस्कृती व व्यक्तिमत्त्व विकासावर प्रभाव-परिणाम	१८८ ते १९१
५५	डॉ. कांचन नलवडे	भाषिक कौशल्ये व रोजगाराच्या संधी	१९२ ते १९४
५६	शिवाजी देसाई	भाषिक कौशल्ये आणि रोजगाराच्या संधी	१९५ ते १९७
५७	डॉ. हेमंत कुंभार	कादंबरी आणि चित्रपटाची भाषा	१९८ ते २००
५८	प्रा. विजया पवार	व्यक्तिमत्त्वाची ओळख संभाषण कौशल्य	२०१ ते २०५
५९	संदीप मुंगारे	व्यक्तिमत्त्व आणि देहबोली	२०६ ते २०८
६०	ज्योती गरबडे	पत्रलेखन	२०९ ते २११
६१	लक्ष्मण साठे	व्यक्तिमत्त्व विकासाकरिता देहबोली	२१२ ते २१४
६२	श्रींग तराळ	सूत्रसंचालन	२१५ ते २१८
६३	प्रा. रेखा पसाले	बातमीलेखन स्वरूप	२१९ ते २२१
६४	लोहिता रेडेकर	जाहिरात लेखन	२२२ ते २२४
६५	सुशांत उपाध्ये	ब्लॉगलेखन	२२५ ते २२६
६६	मतीन शेख	कुस्ती निवेदन : एक भाषिक कौशल्य	२२७ ते २२९
६७	अजितकुमार पाटील	व्यक्तिमत्त्व आणि देहबोली	२३० ते २३२

भाषिक कौशल्य आणि बदलत्या प्रसारमाध्यमातील रोजगार संधी

प्रा. डॉ. अतुल नारायण चर्चि

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कॉलेज, ओ. ध. पुणे.

प्रास्ताविक :-

मानवी जीवनप्रवास हा आज २१व्या शतकाकडे वाटचाल करतो आहे. प्रचंड स्थित्यंतराचे शतक म्हणून या शतकाकडे बघता येते. एकमेकांवरती हक्क गाजवत 'व्यक्तिस्वातंत्र्यावरती' यदा आपणारा काळ म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाच्या या युगामध्ये माणूस माणसापासून दुरावत चाललेला आहे. 'ग्लोबल' म्हटल्या जाणाऱ्या या जगात निवांतपणाला वाचन राहिलेला नाही. माणसे, नाती, माहिती या सर्व गोष्टी आपल्या अवतीभवती वावरताना दिसत असल्या तरी तो सारी एकमेकांपासून एकाकी बनत आहेत. रोज नव्याने येणाऱ्या बदलाला स्वीकारत असतानाच माणूस स्वतःला हरवत चालला आहे. 'माहिती-तंत्रज्ञानाने, जाहिरातीचे युग' यादिकाणी प्रत्येक गोष्टीची जाहिरात करावीच लागते. 'भारतीय जग भांडवलशाहीकडून कार्पोरेट भांडवलशाहीकडे सरकत चाललेले दिसते' मुक्त व्यापाराचे धोरण स्वीकारल्यामुळे आर्थिक, सांस्कृतिक दृष्टीने जगाच्या एकत्रिकरणाला प्रारंभ झालेला आहे. 'प्रसारमाध्यमे' ही पूर्वीच्या काळी देखील होती, अर्थात त्याचे स्वरूप हे भिन्न होते. उदा. कीर्तन, प्रवचन, भाऊडे, अभंग, वष, लोककला ही त्यावेळी निर्माण झालेली प्रसारमाध्यमे आपल्या पध्दतीने समाजप्रबोधनाचे कार्य करताना दिसतात. त्यांची म्हणून स्वतःची अशी रचना, भाषिक कौशल्ये ही आहेत म्हणजेच काळाचे बंधन हे त्यावेळीही नव्हते. प्रसारमाध्यमे १९९०च्या दशकात आली असे म्हणताना 'मध्ययुगीन कालखंड' विचारात घ्यावाच लागतो. आज हिच प्रसारमाध्यमे नव्यारूपात जगासमोर आलेली आहेत. त्यामध्ये छापील माध्यमे आणि इलेक्ट्रॉनिक्स माध्यमे असे भाग करता येतात. वर्तमानपत्रे, मासिके, नियतकालिके, भिन्तीपत्रके, दैनंदिनी, अनियतकालिके, पुस्तक परीक्षण, प्रकाशन संस्था, आकाशवाणी, दूरदर्शन, संगणक, इंटरनेट, मोबाईल, डिजिटल कला इ. दोन्ही प्रकारची माध्यमे ही सांगता येतात. आपल्या जीवनाचा एक भाग बनून २१ व्या शतकातसुद्धा निती-नियमांना घेऊन प्रबोधन करताना दिसतात. प्रसारमाध्यमाने एका नव्या जगाची ओळख समाजाला करून दिली आहे.

भाषिक कौशल्य आणि बदलत्या प्रसारमाध्यमातील रोजगार संधी :-

'नव्वदचे दशक हा एक महत्त्वाचा टप्पा होता. या काळात जीवनाच्या सर्वच क्षेत्रात मोठे बदल घडून आले. या काळाचा निर्देश करणयासाठी जागतिकीकरण या सनावेशक संज्ञेबरोबरच तिच्याशी निगडित उदारोकरण, खाजगीकरण, माध्यमक्रांती, संगणक, भ्रमणधनी, धर्मवाद, दहशतवाद अशा इतरही संज्ञा आपण वापरत असतो. या प्रक्रियेत महानगर, शहर, निमशहर, खेडे हे भूभाग आणि त्यांत वस्ती करून राहणारे लोक यांत लक्षणीय बदल होत गेले. टीव्ही, संगणक, जाहिरात यांनी आभासी विश्व तयार केले आहे. वस्तूंचे, भौतिक, व्यवहारांचे मायाजालही निर्माण केले आहे. आपण प्रगत अथवा कार्पोरेट भांडवलशाहीच्या युगात आहोत. आणि ही नवी भांडवलशाही संपूर्ण देशाला कवेत घेणार अशी चिन्हे दिसत आहेत.' अशा प्रकारचे नवे बदल जरी समाजामध्ये होत असले तरी देखील इतके जीवनमान उंचावलेले आहे असे म्हणत येत नाही. जागतिकीकरण, खाजगीकरण, उदारोकरण, भाषिक अरिगता हे प्रश्न निर्माण करणारे वस्तूच ही या सर्व प्रक्रियेकडे सजगपणे बघण्याचे भान देताना दिसते. जागतिक म्हटल्यावर माहिती ही कृणा एकाच व्यक्ती पुरती मर्यादित न राहता ती सर्वत्र पसरवी आणि आपणही विकसीत व्हावी हेन ध्येय माहिती युगाने वाळगलेले आहे. या सर्व परिसिमांमधील अंतर कमी होऊन मानसा-मानसातील अंतर मात्र निश्चितच वाढलेले आहे. 'मनुष्याला आत्मसंवाद करायला मुळीच वेळ न देणारा न्याऐवजी इतरांशी, परक्यांशी, अपरिचिनांशी संवाद करायला उद्युक्त करणाऱ्या कम्युनिकेशन क्रांतीचे कर्णकर्कश वास्तव सर्वांभोवती आहे.' जगण्यासाठी चाललेल्या धडपडीत व्यक्तीला स्वतःकडे बघायलाच आज वेळ राहिलेला नाही. स्वतःशी संवाद ही प्रक्रियाच आता संपत चाललेली आहे. की काय? अशी अवस्था निर्माण होते आहे. प्रत्यक्षात जरी हा संवाद हरवला असला तरी email, chatting, facebook च्या माध्यमून भावशून्य एकाकीपणाला आज उधाण आलेले दिसते.

जागतिकीकरणाना सर्वथ आर्थिक व्यवहाराशी असला तरी आपण प्रत्येक जण या व्यवस्थेने घटक बनलेलो आहोत. तसे वधितले तर प्रसारमाध्यमानुन कोणत्याही प्रकाराने भरगोस असे उत्पादन, किंवा रोजगारनिर्मिती होत नसली तरी मुश्का एक नवी सजग दृष्टी, नवा विचार, नवे भाव देण्याने महत्वाचे कार्य ही प्रसारमाध्यमे करतात हे नाकारता येत नाही माध्यमांनी जगाची फार मोठी जागा काबिज केलेली आहे. वाहत जाणारी वृत्तपत्रे, केवळ, उपग्रह, एफ.एम.रेडिओ, इंटरनेट, टेलिफोन कंपन्या या अतिशय आकर्षक पध्दतीने स्वतःची जागा निर्माण करत आहेत या क्रतीमधून मात्र साहित्य, वाङ्मय स्पष्टपणाने दिसत नाही असे का जाले? किंवा होत आहे? या सर्व झगमगाटात वाङ्मयीन पर्यावरण पूर्णतः एकाकी पडल्यासारखे दिसते आहे अस्थिरता आणि असुरक्षिततेची लया सगळीकडेच आहे. असे असूनही ह्या कमळ्या जगाची भूल सर्व जगालाच पडलेली आहे 'सर्धा' ही वेगाने चाललेली आहे. अशा परिस्थितीमध्ये वाङ्मयाने काय? सहज वधितले तरी आपल्या लक्षात येईल की, वाचन ही मस्कार प्रक्रिया आहे ती आज लोप पावलेली आहे या माध्यमांमध्ये माणूस एवढा गुंतून पडलेला आहे की, त्याला सर्व काही जलद हवे आहे. आपल्याकडे असलेली महान्काव्ये, पुराणे, लोकसाहित्यातील वेगवेगळे प्रकार ह्यामधून उत्तमोत्तम साहित्याची निर्मिती झाली आहे तरी या पुढे गोष्टीपासूनच माणूस दुरावत चाललेला आहे या सर्वांना परिणाम मानवी अभिरुचीवरती वेगाने होत आहे. या यत्नायकीच्या, वावपलीच्या जगाने माणसांनासुद्धा कही मनोरंजनात्मक गोष्टीच तेवढ्या हव्या आहेत. यामध्ये दोष घायचा कुणाला? परिस्थितीला? की या आधुनिक स्थित्यतराला? की स्वतःला? असे अनेक प्रश्न मन्यामध्ये उभे राहतात. या सर्व गोष्टींचा उगम किंवा निर्मिती जर मानवासाठीच झाली असली तरी त्याचा फायदा आणि तोंडा हा मानवाचाच होणार आहे.

मानवी जीवनाचाच नवे तर सर्व समाजाचा आरस म्हणून आपण प्रसारमाध्यमांकडे वृत्त शकतो. दैनंदिन व्यवहारातील अनेक चांगल्या-वाईट गोष्टींची माहिती सर्व लोकांपर्यंत एकानवेळी पोहचविण्याची महत्वाची जबाबदारी या प्रसारमाध्यमांनी स्वीकारलेली आहे. अर्थात त्यांमार्गे त्यांना व्यावसायिक हेतू असल्या तरी देखील योग्य माहिती, योग्य वेळी, योग्य पत्रकापर्यंत ही प्रसारमाध्यमे पोचविताने मानवी मूलभूत गरजा जशा नाकारता येत नाहीत त्याच प्रकाराने नवे तर काही अशी कमो- जास्त प्रमाणात अशाच प्रकारची गरज म्हणून आपण या प्रसारमाध्यमांकडे वृत्त शकतो वृत्तपत्रे, आकाशवाणी, इंटरनेट, दूरध्वनी याबरोबरच इतर माहिती पुरविणारे लेखनसाहित्य यांचाही समावेश आपण याने गटत करतो. ही सर्व प्रसारमाध्यमे 'भाषेच्या' पयावरतीच उभी असलेली आपण पाहतो. भाषा हेच संवादाचे प्रभावी माध्यम ठरलेले आहे. या वेगवेगळ्या माध्यमांनी त्यांच्या-त्यांच्या भाषांचे एक नवे जाले विणलेले आहे. त्यामुळे भाषा हाच अतिशय महत्वाचा घटक ठरताना दिसतो. उदा. 'वृत्तपत्र', विभाग जर आपण घेतला तर त्यामध्ये वृत्तलेख, अग्रलेख, बातमी, व्यक्तिचित्रणात्मक लेख, प्रासंगिक लेख, माहितीपर लेख इ. सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय क्षेत्रांनुसार त्याची वेगवेगळी माडणी केलेली दिसते. म्हणजेच त्या-त्या माध्यमानुसार भाषा, रचना, शब्दसंग्रह, व्याकरणिक नियम या सर्वच गोष्टींचा समावेश करायला हवा. व्याकरणिक नियमांना लेंद देत समिथ स्वरूपानी भाषा माध्यमांनी स्वीकारलेली आहे.

प्रत्येक माध्यमाने स्वरूप वेगवेगळे आहे. प्रत्येक माध्यमाची स्वतःची अशी काही वैशिष्ट्ये नोंदविता येतात. उदा वृत्तपत्राची भाषा वेगळी, आकाशवाणी वरील निवेदनाची भाषा वेगळी तसेच वेगळे होणारे संवाद, रचना, परिसंवाद यांची रचना वेगळी आहे. 'बाजार, लोककला, नाटक, बैठका, रचना इ ही पारंपरिक प्रसारमाध्यमे आहेत तेथे वांछीभरणा अधिक वापर होतो यात शुद्ध अशुद्धतेचा फारसा विचार केला जात नाही याशिवाय व्यक्ती-व्यक्तीमधील अंतर्गत संवादासाठी पोस्ट तर फोन, मोबाईल इ. या मोठ्या प्रमाणावर वापर होऊ लागला आज रस्त्याने चालणाऱ्या प्रत्येक माणसाच्या हाताने मोबाईल दिसतो. एव्हाना ती त्याची गरज बनली आहे. पण आपण दुकानात जाऊन केवळ मोबाईल खरेदी करतो म्हणजे केवळ तीच वस्तू खरेदी करतो असे नाही तर त्या वस्तूबरोबर त्याची भाषा आणि शब्दही विकत घेत असतो' प्रत्येक माध्यम हे आकाराला येत असताना त्याची म्हणून स्वतःची अशी एक भाषाशैली नेऊनच ते आकाराला येते. उदा. मोबाईल, संगणक इ. जगातील बदलत चाललेल्या बदलापैकी काय स्वीकारायचे? अन् काय नाकारायचे हे प्रत्येक व्यक्तीने ठरविणे गरजेचे आहे. असे मला वाटते. 'वृत्तपत्र' ही माहिती, करमणूक, लोकशिक्षण या उद्देशांनुन उदयाला आलेली आहेत. मराठी वृत्तपत्राने जनक म्हणून आपण

प्रशकवण असलेल्या आहे त्यामध्ये स्वयंच प्रमाण हे जायके आहे ह्या या व्यापारस्थला केंद्रस्थानी ठेवून तिच्या आजूबाजूने संदर्भ उलगाडताना दिसताना, उदा. अस्मिता, लगेरी, रेशीमगाडी

Dr. Shashi Karale

Commerce

Savitribai Phule Pune University,
Pune

Rayat Shikshan Sanstha's

DR. BABASAHEB AMBEDKAR COLLEGE

Aundh, Pune - 411 067.

☎: (020)25880883. E-mail: bdbacollege@gmail.com

Accredited by NAAC 'B'++ Grade

ISBN : 978-81-930763-3-1

DEPARTMENT OF COMMERCE
ORGANIZE

Two Day National Conference on

Intellectual Property Right (IPR) : Moral and Commercial Scope and Opportunities

14th and 15th Dec. 2018

SPONSORED BY : BOD, Savitribai Phule Pune University, Pune

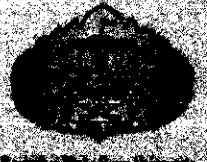
CONFERENCE PROCEEDINGS

INDEX

Sr. No.	Title of the paper	Name of Professor	Page
1	IP Strategy: Implications for Open Source Software Entry by Start-Up Firms	Dr. Shashi Karale ✓	07
2	Nature and scope of intellectual property right	Dr. Suhas A. Nimbalkar ✓	11
3	Research Ethics	Mr. Eknath Zavare; Mrs Mrinalini Shekhar ✓	17
4	The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth	Dr. Meenakshi Duggal	23
5	Introduction to Consumer Rights and Responsibilities in India	Prin. Dr. S. K. Patil	29
6	Scope of Intellectual Property Right in India	Dr. S.S. Ughade	36
7	Recent copyright issues in cyberspace	Ms. Karkar Shalaka, Mrs. Karkar Hemalata	42
8	Plagiarism in research: Overview	Mr. Sawant B. S.	47
9	Nature and scope of intellectual property right	Ms. Asmita V. Shirsat	54
10	Consumer Rights and Responsibility in India	Ms. Attar Shafiya Yasin	60
11	Evolution and Future of IPR in India	Prof. Kiran B. Chapate	64
1	Intellectual Property Rights and its Development in India	Prof. K.S. Gangode; Prof. Bhaskar J. Raskar	69
13	Nature and Scope of IPR in India	Dr. Santosh D. Jamge	77
14	Intellectual Property Rights and Entrepreneurship	Dr. Kirve Jyoti Dr. S. K. Patil	84
15	Analytical Study of Rights of Consumers	Dr. Laxminarayan C. Kurupatwar; Smt. Archana Mohan Bari,	90
16	Intellectual Property Rights & Pillars of IPRS	Dr. Manisha Tryambake	95
17	Intellectual property rights with cases related to patents	Dr. Varsha H Borgaonkar	99
18	Registration Process Of Geographical Indications	Prof. Ghaalake Harshkumar Balu Prof. Patil Bhakti Rajendra	106
19	<u>IPR Status In India And It's Future</u>	Sahana Annappa Shetty	112
20	IPR: Status In India	Mrunali A. Dumbre	116

Dr.Suhas Nimbalkar
Commers

Rajal Shikshan Sanstha's

DR. BABASAHEB AMBEDKAR COLLEGE

Aundh, Pune - 411 067.

☎ (020)25860883. E-mail: bdbacollege@gmail.com

Accredited by NAAC 'B'++ Grade

DEPARTMENT OF COMMERCE
ORGANIZE

Two Day National Conference on

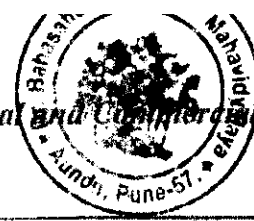
Intellectual Property Right (IPR): Moral and Commercial Scope and Opportunities

14th and 15th Dec. 2018

SPONSORED BY : BOD, Savitribai Phule Pune University, Pune

CONFERENCE PROCEEDINGS

INDEX

Sr. No.	Title of the paper	Name of Professor	Page
1	IP Strategy: Implications for Open Source Software Entry by Start-Up Firms	Dr. Shashi Karale ✓	07
2	Nature and scope of intellectual property right	Dr. Suhas A. Nimbalkar ✓	11
3	Research Ethics	Mr. Eknath Zavare; ✓ Mrs Mrinalini Shekhar ✓	17
4	The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth	Dr. Meenakshi Duggal	23
5	Introduction to Consumer Rights and Responsibilities in India	Prin. Dr. S. K. Patil	29
6	Scope of Intellectual Property Right in India	Dr. S.S. Ughade	36
7	Recent copyright issues in cyberspace	Ms. Karkar Shalaka, Mrs. Karkar Hemalata	42
8	Plagiarism in research: Overview	Mr. Sawant B. S.	47
9	Nature and scope of intellectual property right	Ms. Asmita V. Shirsat	54
10	Consumer Rights and Responsibility in India	Ms. Attar Shafiya Yasin	60
11	Evolution and Future of IPR in India	Prof. Kiran B. Chapate	64
1	Intellectual Property Rights and its Development in India	Prof. K.S. Gangode; Prof. Bhaskar J. Raskar	69
13	Nature and Scope of IPR in India	Dr. Santosh D. Jamge	77
14	Intellectual Property Rights and Entrepreneurship	Dr. Kirve Jyoti Dr. S. K. Patil	84
15	Analytical Study of Rights of Consumers	Dr. Laxminarayan C. Kurupatwar; Smt. Archana Mohan Bari,	90
16	Intellectual Property Rights & Pillars of IPRS	Dr. Manisha Tryambake	95
17	Intellectual property rights with cases related to patents	Dr. Varsha H Borgaonkar	99
18	Registration Process Of Geographical Indications	Prof. Ghaalake Harshkumar Balu Prof. Patil Bhakti Rajendra	106
19	<u>IPR Status In India And It's Future</u>	Sahana Annappa Shetty	112
20	IPR: Status In India	Mrunali A. Dumbre	116

●

Shri Ekanath Zaware
Liberian

●

Royal Sanshodhan Sanstha's

DR. BABASAHEB AMBEDKAR COLLEGE

Aundh, Pune - 411 007.

☎: (020)26880883. E-mail: bdbacollege@gmail.com

Accredited by NAAC 'B'++ Grade

DEPARTMENT OF COMMERCE
ORGANIZE

Two Day National Conference

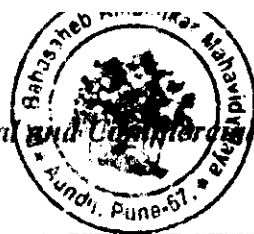
Intellectual Property Right (IPR): Moral and Commercial Scope and Opportunities

14th & 15th Dec, 2018

SPONSORED BY: BOD, Savitribai Phule Pune University, Pune

CONFERENCE PROCEEDINGS

INDEX

Sr. No.	Title of the paper	Name of Professor	Page
1	IP Strategy: Implications for Open Source Software Entry by Start-Up Firms	Dr. Shashi Karale ✓	07
2	Nature and scope of intellectual property right	Dr. Suhas A. Nimbalkar ✓	11
3	Research Ethics	Mr. Eknath Zavare; Mrs. Mrinalini Shekhar ✓	17
4	The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth	Dr. Meenakshi Duggal	23
5	Introduction to Consumer Rights and Responsibilities in India	Prin. Dr. S. K. Patil	29
6	Scope of Intellectual Property Right in India	Dr. S.S. Ughade	36
7	Recent copyright issues in cyberspace	Ms. Karkar Shalaka, Mrs. Karkar Hemalata	42
8	Plagiarism in research: Overview	Mr. Sawant B. S.	47
9	Nature and scope of intellectual property right	Ms. Asmita V. Shirsat	54
10	Consumer Rights and Responsibility in India	Ms. Attar Shafiya Yasin	60
11	Evolution and Future of IPR in India	Prof. Kiran B. Chapate	64
1	Intellectual Property Rights and its Development in India	Prof. K.S. Gangode; Prof. Bhaskar J. Raskar	69
13	Nature and Scope of IPR in India	Dr. Santosh D. Jamge	77
14	Intellectual Property Rights and Entrepreneurship	Dr. Kirve Jyoti Dr. S. K. Patil	84
15	Analytical Study of Rights of Consumers	Dr. Laxminarayan C. Kurupatwar; Smt. Archana Mohan Bari,	90
16	Intellectual Property Rights & Pillars of IPRS	Dr. Manisha Tryambake	95
17	Intellectual property rights with cases related to patents	Dr. Varsha H Borgaonkar	99
18	Registration Process Of Geographical Indications	Prof. Ghaalake Harshkumar Balu	106
19	<u>IPR Status In India And It's Future</u>	Prof. Patil Bhakti Rajendra Sahana Annappa Shetty	112
20	IPR: Status In India	Mrunali A. Dumbre	116

Research Ethics

¹Mr. Eknath Shivaji Zaware, ²Mrs Mrinalini Shekhar

1 Librarian

Dr. Babasaheb Ambedkar College, Aundh, Pune.67

2 Head, Department of English

Dr. Babasaheb Ambedkar College, Pimpri, Pune-17

Abstract

The purpose of this paper is to inform research community about recognized norms of research ethics. It will help to develop ethical discretion and reflection to clarify ethical dilemmas which will be useful to prevent misconduct in research. It explains ethics in research related activities such as authorship good citation practice, plagiarism, scientific integrity, data sharing and impartiality and how to avoid misconduct. The paper throws light on norms and values of research, freedom of research and preservation of cultural monuments and remains.

Keywords: -Ethics, plagiarism, Scientific integrity

Introduction: -

The term research is defined simply as search for knowledge. It is systematic process of collecting and analyzing information in order to increase our understanding of particular topic. The object of research is to extend human knowledge beyond what is already know. The term *research ethics* refers to a wide variety of values, norms, and institutional arrangements that help constitute and regulate scientific activities. Research ethics is a codification of scientific morality in practice. They are based on general ethics of science; just as general ethics is based on the morality of society at large. The term *research* also covers the work of students at all levels and doctoral research fellows, and the institutions are responsible for providing relevant training in research ethics.

*** Research should have following norms which are called research ethics.**

- 1) Norms that constitute good scientific practice, related to the quest for accurate, adequate and relevant knowledge (academic freedom, originality, openness, trustworthiness etc.)
- 2) Norms that regulate the research community (integrity, accountability, impartiality, criticism etc.)
- 3) The relationship to people who take part in the research (respect, human dignity, confidentiality, free and informed consent etc.)

- 4) The relationship to the rest of society (independence, conflicts of interest, social responsibility, dissemination of research etc.

The first two ethical norms are *internal*, related to the self-regulation of the research community, while the latter two groups are *external*, related to the relationship between research and society. Sometimes the lines between these norms are blurred. In such cases, researchers and the research community have a particular responsibility to clarify ethical dilemmas and exercise good judgments.

- **Ethical Guidelines and Legislation for all**

All Universities and university colleges have a statutory responsibility for ensuring that research, education and academic and artistic development are of high quality and conducted in accordance with recognized scientific, artistic, pedagogical and ethical principles. In cases that not only deal with research ethics, but also legislation and rights, there is an overlap between NESH and several other authorities that deal with special considerations and requirements. Even though others deal with the legal aspects of such cases, research ethics is always a supplementary consideration.

The National Commission for the Investigation of Research Misconduct oversees integrity in research. The Commission assesses and handles specific cases where serious breaches of good scientific practice are suspected, as defined in the Research Ethics Medical and health-related research projects intended to develop new knowledge about illness and health must be reviewed in accordance with the Health Research Act. Such projects require prior approval by a Regional Committee for Medical and Health Research Ethics. Personal data collected by the public administration is normally subject to confidentiality. The Public Administration Act allows exemption from the duty of confidentiality regarding information for use in research under certain circumstances, and within the Act's field of application. The individual ministry may grant an exemption from the duty of confidentiality, but the authority to grant exemption is often delegated to underlying agencies. A statement confirming an exemption must be obtained from the Council for Confidentiality and Research

- **Research, Society and Ethics**

Research is a quest for new and improved or deeper insight. It is a systematic and socially organized activity governed by various specific and values. The most fundamental obligation of science is the pursuit for truth. At the same time, research can never fully achieve this goal. Most conclusions are contingent and limited.

In the humanities and social sciences, involvement and interpretation are often integral parts of the research process. Different academic approaches and theoretical positions may also allow for different, but nonetheless reasonable, interpretations of the same material. Consequently, it is important to reflect on and account for how one's own values and attitudes affect the choice of topic, data sources and interpretations.

• Co-Authorship

Researchers must observe good publication practice, respect the contributions of other researchers, and observe recognized standards of authorship and cooperation. Academic publishing is critical for ensuring that research is open and accountable. At the same time, publishing raises different ethical challenges and dilemmas. The research community is characterized by strong competition and great pressure to publish, which often puts pressure on recognized norms of research ethics. For example, the norm of originality may easily conflict with the norm of humility, and differences in authority and power may easily come into conflict with integrity and impartiality. Co-authorship is also linked to the distribution of responsibilities among different contributors. In principle, four criteria define rightful authorship. They must all be met, as stated in the recommendations of the International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE):

1. The researcher must have made a substantial contribution to the conception and design or the data acquisition or the data analysis and interpretation.
2. The researcher must have contributed to drafting the manuscript or critical revision of the intellectual content of the publication.
3. The researcher must have approved the final version before publication.
4. The researcher must be able to accept responsibility for and be accountable for the work as a whole unless otherwise specified.

It is common practice in the humanities and social sciences to require that co-authors have actually helped write and complete the manuscript. Only those who have actually contributed to the analysis *and* writing of a scientific work may be credited as co-authors. In other words, it is not enough to have contributed to the intellectual work with the article in a broad sense, for

example a combination of data acquisition, critical revision and approval of the end product. Other contributors must be credited or thanked in footnotes or a closing note. All forms of honorary authorship are unacceptable. Authorship must be limited to persons who have provided significant intellectual input to the research. General guidance, provision of funding or data acquisition do not in themselves qualify for co-authorship. An agreement must be made as early as possible in the research process, not least in large and interdisciplinary research projects, as to who will be listed as the co-authors of a publication, and how responsibilities and tasks are to be distributed among the authors.

- **Good citation practice**

All researchers and students are obliged to follow good citation practice. This is a prerequisite for critical examination and important for enabling further research. Researchers and students are under an obligation to provide accurate references to the literature they use, whether this is primary or secondary literature. This must be accounted for explicitly, also when re-using text from one's own publications in the form of proper citation, when researchers and students obtain information from sources outside their research – such as public documents or the internet – they must provide accurate references that make it possible to trace the information back to the source. References should usually specify chapters or pages, so that other persons can check the quotes and references. This enables critical examination of assertions and arguments, including of how the sources are used. Both scientific disciplines and research institutions are responsible for establishing and communicating rules for good citation practice, as well as for creating understanding of these norms, ensuring compliance, and reacting to misconduct. Each researcher or student must conduct their research with integrity, and handle their sources honestly. Supervisors have a special responsibility for following up students' knowledge of and attitudes towards research ethics, so that they may exercise good citation practice in future work.

- **Plagiarism**

Plagiarism is unacceptable and constitutes a serious breach of recognized norms of research ethics. A plagiarist undermines not only his or her own reputation as a researcher, but also the credibility of the research. Both researchers and research institutions are responsible for preventing plagiarism. Plagiarism in research ethics is taking something from someone else

and presenting it as one's own without correctly citing their sources. Plagiarism violates the duty of truthfulness in science, and the requirement of originality, humility and collegiality. Researchers who build on the work of others must cite their sources in accordance with good practice. The most obvious type of plagiarism is pure duplication. Plagiarism can nonetheless take other forms, for example the use of ideas, hypotheses, concepts, theories, interpretations, designs, illustrations, results etc. Citing another work early in one's own text and then making extensive further use of it without subsequent citation may also be plagiarism. It is important to distinguish between direct quotes and paraphrasing in footnotes and endnotes as well as in the text. Paraphrasing must not be so close to the original text that it in reality constitutes a quote. If several paraphrases are connected, the entire interpretation and argumentation may be based on the work of others. If so, this may also constitute plagiarism.

- **Scientific integrity**

Both researchers and research institutions must promote norms for good scientific practice. Scientific integrity is about maintaining and complying with good scientific practice. Misconduct is serious breach of good scientific practice associated with the collective commitment to the pursuit for truth. Researchers have an obligation to truthfulness, and scientific misconduct implies misleading others through lying, concealment or distortion. The most serious examples of misconduct are *fabrication and falsification* of data and plagiarism. The norm of scientific integrity applies in full to all types of research and in every stage of the research process. Institutions are required to have routines that promote integrity and prevent misconduct. Institutions must also have procedures for handling suspicions and accusations of scientific misconduct. Universities, university colleges and other educational institutions have a special responsibility to ensure that students and others receive training in research ethics and scientific integrity. This means that norms for good citation practice and good scientific practice must be communicated in teaching and supervision throughout students' academic careers, and that established researchers should serve as good role models in their teaching and research.

- **Data sharing**

Research material should be made available to other researchers for secondary analysis and further use. Sharing of research data is often a prerequisite for building up knowledge, comparing results and critically testing the work of others. Improved openness and quality assurance can be achieved by sharing data. At the same time, data sharing gives rise to ethical

challenges relating to privacy and confidentiality. Therefore, the norm of transparency and data-sharing, particularly in large-scale registry research, should be balanced against other considerations and requirements of research ethics. Generally, those responsible for collecting material have the priority right to use it in analyses and in publications. Data acquired with the aid of public funding must be made publicly available after a short period.

• **Conclusion :-**

Ethical considerations often have a wider reach than purely legal rules and requirements. Conflicting interests can detract from the quality of research, also indirectly, when persons who are parties or stakeholders state their view without taking part in the research themselves. In other cases, it is not only the credibility of the research that is relevant, but also the requirement that the research should be objective. If it is reasonable to raise doubt about a researcher's impartiality, or if a researcher has a possible conflict of interests, this may undermine confidence in the research, both in the academic community and among the public generally.

Ref:-

1. There is also an Act relating to ethics and integrity in research
2. Internationally the first two are usually linked to the term *Research Integrity* (RI), while the latter
3. two are linked to the wider term *Responsible Research and Innovation* (RRI).
4. NESH, *Ethical Guidelines for Internet Research*, Oslo (2003) 2016.
5. Section 1-5 of the Universities and Colleges Act.
6. GUIDELINES – NESH 7 (Ethics Act)
7. The Research Council of Norway, *Open Access to Research Data*, Policy for Open Access, Oslo 2014.